

**АКАДЕМИЯИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИИ
НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 347.7(575.3)
ТКБ: 67.99(2)3(2точик)
А – 45

АБДУАЛИМЗОДА ИСМОИЛ ИБРОҲИМ

**ТАШАККУЛ ВА РУШДИ ҚОНУНГУЗОРИИ
МОЛИЯВИИ ТОҶИКИСТОН: ТАҲҚИҚОТИ
ТАЪРИХӢ-ҲУҚУҚӢ**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои
ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01. – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва
давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертатсия дар кафедраи ҳукуки маъмурӣ ва хизмати давлатии факултети идоракунии давлатии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷро шудааст.

Рохбари илмӣ: **Ғафурзода Абдухалил Давлаталӣ** - доктори илми ҳуқуқшиносӣ, профессор, Ректори Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Бобочонзода Исрофил Ҳусейн** – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, мудири шуъбаи масоили назариявии давлат ва ҳуқуқи муносири Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови академияи миллии илмҳои Тоҷикистон.

Бухориева Сафаргул Мансуровна – номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ, сардори шуъбаи ҳуқуқ ва кор бо кадрҳои Кумитаи кор бо қонун ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Муассисаи пешбар: Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия 30 майи соли 2023, соати 10⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.KOA-018-и назди ДМТ (734025, ш. Душанбе, Буни Ҳисорак, толори Шурои диссертатсионии факултети ҳуқуқшиносӣ, e-mail: avazjon@mail.ru. Тел.: 907-96-74-76) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия тавассути сомонаи www.tnu.tj ва дар Китобхонаи марказии илмии ДМТ (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат « _____ » _____ соли 2023 тавзеъ шудааст.

Котиби илмии Шурои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент

Назаров А.К.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд ҶТ) бо-ри нахуст пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ ба марҳилаи нави ин-кишофи таърихӣ - бунёди давлати соҳибхитиёр, демократӣ, ҳуқуқбунёд, ду-нявӣ, ягона ва иҷтимоӣ ворид гардид.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти ҶТ мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёми худ ба Маҷлиси Олии ҶТ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилию хориҷии ҷумҳурӣ» аз 21 декабри соли 2021 иброз доштанд, ки «Дар натиҷаи татбиқи сиёсати самарабахши молияи давлатӣ, аз ҷумла дар самти таъмини суботи молиявӣ, тақмили низоми ан-дозбандӣ ва баланд бардоштани самаранокии идораи молияи давлатӣ ҳаҷми даромади бучети давлатӣ дар солҳои соҳибистиклолӣ мунтазам афзоиш ёфт. Илова бар ин, ҷиҳати гузариш ба стандартҳои байналмилалӣ хисоботи молиявӣ, ба таври пурра татбиқ намудани барномаҳои муосири баҳисобгирии ама-лиёти молиявӣ ва васеъ ҷорӣ кардани рақамикунонӣ дар соҳа бояд ҷораҳои судманд роҳандозӣ карда шавад»¹.

Дар ташаккул ва рушди сохтори иқтисодии ҳар ҷомеаи муосир тан-зими давлатӣ, ки дар доираи сиёсати иқтисодии интихобгардида амалӣ ме-гардад, нақши пешбаранда ва муайянкунанда дорад. Яке аз механизмҳои нисбатан муҳимме, ки ба давлат имконияти амалӣ намудани танзими иқти-содӣ ва иҷтимоиро таъмин менамояд, ин низоми молиявии давлат мебошад, ки бахшҳои асосии онро низоми бучет, андоз ва гумрук ташкил медиҳад.

Муносибатҳои молиявӣ дар таърихи давлат ва ҳуқуқи тоҷикон чун ҷузъи ҷудонопазирӣ ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатӣ дар ҳама марҳилаҳои давлат-дорӣ арзи ҳастӣ доштанд.

Дар замони истиқлолият қонунгузории молиявии ҷумҳурӣ дар давраи фаёли рушди худ қарор дорад, ки бо дигар шудани муносибатҳои иқтисодӣ ва рушди муносибатҳои бозорӣ алоқаманд мебошад. Табиист, ки муносибатҳои нави иқтисодии дар кишвар ба вуҷудомада дар назди қонун-гузории молиявӣ, андоз ва гумрук вазифаҳои нав гузоштанд. Бо дарназар-дошти ин омилҳо таҳқиқи масъалаи мазкур аз лиҳози таърихӣ-ҳуқуқӣ мубрам маҳсуб меёбад.

Яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати ҳуқуқии ҶТ-ро дар давраи му-осир тақмили қонунгузории молиявӣ ташкил медиҳад. Мувофиқи сарҳати 8 банди 18 Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҶТ барои солҳои 2018-2028, ки бо фар-мони Президенти ҶТ аз 6 феввали соли 2018, №1005 тасдиқ шудааст, яке аз масъалаҳои муҳим «тақмили қонунгузории соҳаи молиявӣ бо дарназардошти

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 декабри соли 2021 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.president.tj/ru/node/865> (санаи мурочиат: 1.02.2022).

ташаккули рушди иҷтимоию иқтисодии давлат ва таҷрибаи пешқадами ҷаҳонӣ» мебошад².

Дар даврони Истиклолияти давлатӣ бо мукамал шудани қонунгузори молиявӣ фаъолияти молиявии давлат ҳамчун бахши таркибии муҳим ва зарурии низоми сиёсати иҷтимоии давлат қарор гирифта, васоит ва тарзу усулҳои гуногун ба қор бурда шуд, ки онҳо ба хошиш додани нобаробарии иҷтимоӣ равона карда шудаанд.

Қонунгузори молиявии Тоҷикистон марҳилаҳои гуногуни инкишофро паси сар намуда, дар замони соҳибистиклолии кишвар мукамал гардид. Бояд қайд намуд, ки дар ҚТ ба ислохоти соҳаи идоракунии молияи давлатӣ диққати аввалиндараҷа дода мешавад.

Дар ташаккул ва рушди сохтори иқтисодии ҳар ҷомеаи муосир танзими давлатӣ, ки дар доираи сиёсати иқтисодӣ амалӣ мегардад, нақши пешбаранда ва муайянкунанда дорад. Низоми молиявии давлат яке аз механизми нисбатан муҳиме мебошад, ки ба давлат имконияти амалӣ намудани танзими иқтисодӣ ва иҷтимоиро таъмин менамояд.

Даврони соҳибистиклолӣ марҳилаи фаъоли рушди қонунгузори молияи Тоҷикистон маҳсуб ёфта, ба рушди муносибатҳои иқтисодӣ ва бозоргонӣ мусоидат намуда истодааст. Ташаккули муносибатҳои иқтисодӣ ва ба вучуд омадани соҳаҳои нави рушди иқтисодӣ, пайдоиши самтҳои нави рушди стратегии кишвар (масалан, саноатикунони босуръати кишвар) тақмили пайвасти қонунгузори молиявиро талаб менамояд.

Тақмили қонунгузори молиявӣ бо як қатор омилҳо, аз ҷумла, ди-гаргуниҳои фаъолияти молиявии давлат (хусусигардонӣ, дастгирии соҳибқорӣ, муқарраркунии рақами мушаххаси андозсупорӣ, ба вучуд омадани низоми устувори идоракунии молиявӣ ва ғ.) асос меёбад ва қабули қонунҳои нав ва умуман низоми қонунгузори молиявии ба талаботи объективи ҷамъият мутобиқро тақозо менамояд.

Бо дарназардошти ҳуҷҷатҳои болозикр таҳлили амиқи илмии масъала метавонад дар баргарафсозии мушкилотҳои мазкур мусоидат намояд.

Яке аз самтҳои муҳимтарини фаъолияти молиявии давлат дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ ва бӯҳрони молиявӣ иқтисодӣ ин дуруст, бонизом ва самаранок ба роҳ мондани идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар бахши давлатӣ мебошад. Зеро, иқтисоди бозорӣ бе низоми молиявии ҳуб ташкилшуда ва бозори молиявии танзимшаванда бомуваффақият ва устувор рушд карда наметавонад.

Низоми молиявӣ ва бозори молиявӣ дар заминаи иқтисоди бозорӣ, ки бавучудорандаи неъматҳои моддӣ ва маънавӣ мебошанд, амал менамо-

² Концепсияи сиёсати ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2018, № 1005 тасдиқ шудааст // Маҳзани мутамакази иттилоотӣ-ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 27.10.2022).

янд. Онҳо дар айни замон шарти ғайбӣ ҳақиқатҳои худро иқтисодӣ бозориро муайян менамоянд. Бинобар ин, дар иқтисодӣ бозорӣ идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар баҳши давлатӣ аҳамияти ниҳоят муҳимро мебозад. Бинобар ҳамин, таҳқиқи илмӣ масъалаи мазкур аз лиҳози назариявӣ ва амалӣ барои рушди низоми ҳуқуқӣ ва иқтисодии кишвар муҳим арзёбӣ мегардад.

Солҳои охир ҷиҳати тақмили қонунгузори соҳаи молия ҳуҷҷатҳои муҳимме қабул гардид, аз ҷумла, Стратегияи идоракунии молияи давлатӣ дар ҚТ барои солҳои 2009-2018 (с. 2009)³, Концепсияи сиёсати ҳуқуқии ҚТ барои солҳои 2018-2028 (с. 2018)⁴, Стратегияи идоракунии молияи давлатии ҚТ барои давраи то соли 2030 (с. 2020)⁵; Стратегияи миллии рушди ҚТ барои давраи то соли 2030 (с. 2016)⁶ ва дигар ҳуҷҷатҳои барномавӣ. Бо дарназардошти ҳуҷҷатҳои болозикр таҳлили амиқи илмӣ масъалаи метавонад дар баргарафасозии мушкilotҳои мазкур мусоидат намояд.

Дар фазои илмӣ хориҷӣ масъалаҳои умумии қонунгузори молиявӣ аз ҷониби муҳаққиқон таҳқиқ шудааст. Аммо, дар ҚТ то ҳол таҳқиқоти диссертатсионии алоҳида дар ин самт ҷой надорад. Аксарияти паҳлуҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ, ташаккул ва инкишофи қонунгузори молиявии Тоҷикистон қорқард нашудаанд. Аз ин рӯ, аз нигоҳи илмӣ-назариявӣ таҳқиқоти диссертатсионии мазкур муҳим ба ҳисоб меравад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар фазои илмӣ ҳуқуқшиносии ҚТ ба омӯзиши ҷанбаҳои таърихӣ-ҳуқуқии ташаккул ва инкишофи қонунгузори молиявии Тоҷикистон бархе аз олимони ватанӣ, ба монанди Ф.Т. Тоҳиров⁷, А.Ғ. Холиқзода⁸, М.З. Раҳимзода⁹, А.Д. Ғафурзо-

³ Стратегияи идоракунии молияи давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2018, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 марти соли 2009, № 639 тасдиқ шудааст // Маҳзани мутамаарқазии иттилоотии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 27.10.2022).

⁴ Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2018, № 1005 тасдиқ шудааст // Маҳзани мутамаарқазии иттилоотии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 27.10.2022).

⁵ Стратегияи идоракунии молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 январии соли 2020, № 1446 тасдиқ шудааст // Маҳзани мутамаарқазии иттилоотии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 27.10.2022).

⁶ Стратегияи миллии рушди ҚТ барои давраи то соли 2030, ки бо қарори Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016, № 636 тасдиқ шудааст // Маҳзани мутамаарқазии иттилоотии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0. [Заҳираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 27.10.2022).

⁷ Таҳиров Ф.Т. Актуальные проблемы истории и теории государства и права в условиях государственной независимости Республики Таджикистан. – Душанбе, 1988. – 369 с.; Таҳиров Ф.Т. Становление советского права в Таджикистане. – Душанбе, 1987. – 170 с.; Таҳиров Ф.Т. Правовая система Таджикской АССР (1924-1929 гг.): учебное пособие. – Душанбе, 1988. – 240 с.

да¹⁰, Ш.К. Ғаюризода¹¹, И.Х. Давлатов¹², Т.Р. Пирзода¹³, Ш.М. Исмоилов¹⁴, Э.С. Насриддинзода¹⁵, П.З. Мирзоев¹⁶, М.С. Ҳочиев¹⁷, Ҷ.Ю. Рустамзода¹⁸, З.А. Раҳимов¹⁹, Ш. Раҳимзода²⁰ ва дигарон машғул гардидаанд ва паҳлуҳои гуногуни мавзӯи мазкур аз ҷониби онҳо мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Қисматҳои алоҳидаи қонунгузорию молиявӣ дар сатҳи диссертатсионӣ аз ҷониби олимони ватанӣ А.В. Золотухин²¹, Ф.М. Расулов²², Ҳ.Х. Саидов²³, С.П. Ҳайитов²⁴ ва дигарон таҳқиқ гардидааст.

⁸ Халиков А.Г. Правовая система зороастризма: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2004. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.dissercat.com/content/pravovaya-sistema-zoroastrizma> (санаи мурочиат: 12.04.2021); Тахиров Ф.Т., Халиков А.Г. Проблемы власти и правосудия в «Авесте» // Авеста в истории и культуре Центральной Азии: сб. науч. ст., посвящ. 2700-летию создания «Авесты» и 10-летию независимости Республики Таджикистан. – Душанбе, 2001. – С. 115-131.

⁹ Раҳимов М.З. Ҳуқуқи соҳибқорӣ: китоби дарсӣ. – Душанбе: Деваштич, 2005. – 408 с.

¹⁰ Ғафурзода А.Д., Рустамзода Ҷ.Ю. Ҳуқуқи молиявӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ. – Душанбе: Матбааи АИДНПЧ, 2022. – 360 с.; Гафуров А.Д. Формирование и развитие финансового права развивающихся стран (на примере Исламской Республики Афганистан, Исламской Республики Иран, Кыргызской Республики и Республики Таджикистан) / под ред. д-ра юрид. наук, проф. Шерипова Н.Т. – Душанбе: Сино, 2012. – 308 с.; Гафуров А.Д. Правовое регулирование банковской деятельности в Республике Таджикистан: учебное пособие / под ред. А.Н. Козырина. – М.: ЦППИ, 2014. – 211 с.

¹¹ Ғаюров Ш.К. Ҳуқуқи молиявӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ / зери таҳрири Н.Ш. Шонасриддинов. – Душанбе: Сино, 2005. – 216 с.

¹² Давлатов И.Х. Становление и развитие банковской системы Таджикистана. – Душанбе: Ирфон, 2005. – 320 с.

¹³ Пирзода Т.Р. Танзими ҳуқуқи фаъолияти соҳибқорӣ дар бозори хизматрасонии банкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун аъзои Созмони Умумиҷаҳонии Савдо: дис. ... номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2018. – 204 с.

¹⁴ Танзими ҳуқуқи фаъолияти соҳибқорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: васоити таълимӣ / зери таҳрири умумии д.и.х., профессор Исмоилов Ш.М. – Душанбе: Деваштич, 2007. – 264 с.

¹⁵ Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: «Меҳрона-2017», 2019. – 204 с.

¹⁶ Мирзоев П.З. Ҳуқуқи банкии Ҷумҳурии Тоҷикистон: васоити таълимӣ (Маҷмӯи лексия ва масъалаҳои амалӣ). – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – 200 с.

¹⁷ Ҳочиев М.С. Қонунномаи Сосониён ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқӣ: таҳқиқоти таърихӣ-ҳуқуқӣ: автореф. дис. ... номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2021. – 55 с.

¹⁸ Рустамзода Ҷ.Ю. Ҳуқуқи молиявӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон: қисми умумӣ: воситаи таълимӣ. – Душанбе, 2021. – 208 с.; Рустамзода Ҷ.Ю. Государственный финансовый контроль в сфере бюджетных отношений Республики Таджикистан: организационно-правовые основы: монография / под ред. Е.Ю. Грачевой. – Москва: Проспект, 2021. – 235 с.

¹⁹ Раҳимов З.А. Банковская система Таджикистана. – М.: Диалог-МГУ, 1999. – 200 с.; Раҳимов З.А. Банковская система и экономическое развитие Таджикистана. – Душанбе: Ирфон, 2002. – 288 с.

²⁰ Раҳимзода Ш. Муомилоти пулӣ ва қарз. – Душанбе: ЭР-граф, 2008. – 450 с.

²¹ Золотухин А.В. Правовое обеспечение страхования предпринимательских рисков по гражданскому праву Республики Таджикистан: дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2016. – 316 с.

²² Расулов Ф.М. Развитие законодательства о финансово-контрольной деятельности в Таджикистане (1917-2014 гг.): дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2015. – 189 с.

Дар адабиётҳои илми тоинкилобӣ таҳқиқи танзими ҳуқуқи фаъолияти низоми молиявӣ ва таҳлили фаъолияти он аз нигоҳи ҳуқуқӣ асосан дар қорҳои олимони рус ба монанди Д.Д. Батюшков, И.С. Блюх, Л.И. Кауфман, В.А. Лебедев, С.Н. Петишкин, Л.Н. Яснополский ва ғ., воҳӯрда мешуд. Дар давраи шӯравӣ фаъолияти низоми бонкӣ дар қорҳои М.М. Агарков²⁵, Л.В. Бричко²⁶, А.В. Венедиктов²⁷, Н.Г. Скарженковский²⁸, В.Н. Твердохлебов²⁹ ва дигарон инъикос гардида буданд.

Дар шароити муосир таҳқиқи ҳаматарафаи масъалаҳои ҳуқуқи ташаккул ва инкишофи қонунгузори молиявии Тоҷикистон дар илми ҳуқуқи ватанӣ ҷой надорад. Масоили алоҳидаи танзими ҳуқуқи фаъолияти он дар адабиёти ҳуқуқи даврӣ баррасӣ гардидааст.

Дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ роҷеъ ба ташаккул ва инкишофи қонунгузори молиявии ҚТ профессор А.Д. Фафурзода дар китоби «Ҳуқуқи молиявии ҚТ» таъкид менамояд, ки рушди қонунгузори молиявии давлат дар баробари инкишофи муносибатҳои ҷамъиятии молиявӣ ба вучуд омада, ҳатто дар доираи танзими ин муносибатҳо қабули қонунгузори мукамалро олимони Федератсияи Россия низ таъкид менамоянд³⁰.

Дар заминаи андешаи болозикр олими рус Е.Ю. Грачева таъкид ба амал меоварад, ки бояд дар кишвар Қонуни федералӣ «Дар бораи назорати давлатии молиявӣ» қабул карда шуда, тамоми муносибатҳо дар самти мазкур дар доираи як санади алоҳидаи меъёрии ҳуқуқӣ танзим ёбанд. Олими мазкур андешаҳои ӯро бо он асоснок менамояд, ки то ба ҳол муносибатҳои рушдкардаи молиявии давлат ба таври комил дар қисмати назорати молиявӣ ба доираи танзими расмӣ меъёрии ҳуқуқӣ фаро гирифта нашудааст³¹.

²³ Саидов Х.Х. Формирование и развитие таможенного законодательства в советском и постсоветском Таджикистане: историко-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2016. – 167 с.

²⁴ Ҳайтов С.П. Становление и развитие налогового законодательства в Таджикистане (вторая половина XIX – начало XXI вв.): дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2011. – 206 с.

²⁵ Агарков М.М. Основы банковского права; Учение о ценных бумагах. – 3-е изд., стер. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 336 с.; Агарков М.М. Основы банковского права: курс лекций; Учение о ценных бумагах: науч. исслед. – 2-е изд. – М.: Бек, 1994. – 349 с.

²⁶ Бричко Л.В. Законодательство о расчетах в народном хозяйстве СССР. – М.: Юрид. лит., 1977. – 103 с.

²⁷ Венедиктов А.В. Основные проблемы банковского законодательства: К проекту Кредитного устава СССР / НКФ СССР. Институт экономических исследований. – М.: Фин. изд-во НКФ СССР, 1925. – 27 с.; Венедиктов А.В. Договорная дисциплина в промышленности / Ленинградское отделение Коммунистической академии; Институт советского строительства и права. – Л.: Изд-во Леноблсполкома и Ленсовета, 1935. – 212 с.

²⁸ Скарженковский Н. Очерки советского банковского права. – Сталинабад, 1958. – 385 с.

²⁹ Твердохлебов В.Н. Государственный кредит. – Л.: Финансовое изд-во НКФ СССР. Ленингр. област. отд-ние, 1928. – 164 с.

³⁰ Фафурзода А.Д., Рустамзода Ҷ.Ю. Ҳуқуқи молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ. – Душанбе: Матбааи АИДНПҶ, 2022. – С. 50-51.

³¹ Грачева Е.Ю. Проблемы правового регулирования государственного финансового контроля: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2000. – С. 28.

Дар баробари ин, муҳаққиқ Д.Н. Маслов таъкид менамояд, ки “рушди қонунгузори молиявию буҷетӣ вобастагӣ дорад ба талаботи ҳарчи бештари субъектони молиявӣ, ғанигардонии захираи молиявии давлат, инкишофи босуръати соҳаҳои стратегии давлатӣ ва дигар заминаҳои боэъти- мод”³².

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар доираи лоиҳаи илмии кафедраи ҳуқуқи маъмурӣ ва хизмати давлатии факултети идоракунии давлатии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (Танзими ҳуқуқи муносибатҳои ҷамъиятӣ дар даврони муосир) барои солҳои 2020-2025 иҷро гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади асосии таҳқиқотро таҳлили маҷмуии танзими ҳуқуқи ташақкул ва рушди қонунгузори молиявӣ дар ҳудуди Тоҷикистони таърихӣ ва муосир ташкил медиҳад. Таҳқиқи таърихӣ-ҳуқуқи пайдоиш ва инкишофи қонунгузори молиявӣ дар асоси таҳлили маводҳои илмии таърихӣ, ҳуҷҷатҳои ҳуқуқӣ, адабиёти илмӣ ва дар заминаи онҳо коркард намудани хусусиятҳои хоси ташаққули қонунгузори молиявӣ дар даврони мушаххаси таърихӣ, пажӯҳиши қонунгузори молиявии амалкунандаи ҶТ мақсади асосии таҳқиқоти мазкур ба ҳисоб меравад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба мақсад ва таъиноти таҳқиқот дар рисола вазифаҳои зерин гузошта шудааст:

– муайян намудани пайдоиши муносибатҳои молиявӣ дар аҳди қадим ва асри миёнагии Тоҷикистон то давраи шӯравӣ;

– таҳқиқи пайдоиш ва рушди қонунгузори молиявии Тоҷикистон дар давраи шӯравӣ;

– таҳлили ташақкул ва рушди қонунгузори молия дар даврони соҳибистиклолии кишвар;

– баррасӣ ва омӯзиши марҳилаҳои инкишофёбии қонунгузори молиявии ҶТ;

– таҳлили рушди қонунгузори молиявӣ оид ба назорат ва идоракунии давлатии соҳаи молия;

– муайян намудани самтҳои афзалиятноки рушди минбаъдаи қонунгузори молиявӣ дар шароити муосир;

– коркарди дурнамои инкишофи қонунгузори молиявии ҶТ.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқоти диссертатсиониро ташақкул ва инкишофи қонунгузори молиявӣ дар ҳудуди Тоҷикистони таърихӣ ва муосир фаро мегирад. Инчунин, ба омӯзиши таърихи пайдоиш, шаклгириш ва ташаққули қонунгузори молия алоқаманд мебошад.

³² Маслов Д.Н. Развитие бюджетного законодательства и финансовая деятельность Российской империи в конце XIX – начале XX вв. (историко-правовой аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Санкт-Петербург, 2010. – С. 13.

Мавзуи таҳқиқот. Мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ ақидаву назари олимони оид ба пайдоиш ва инкишофи қонунгузории молиявӣ, ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии ташаккули низоми қонунгузории молиявӣ ҶТ, ҳамчунин меъёрҳои дахлдори ҳуқуқи танзимкунандаи муносибатҳои молиявӣ ва амалии ҳуқуқатбиккунӣ дар ин самтро ташкил медиҳад.

Марҳила, мақом ва давраи таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур бо вучуди он ки ба яке аз масъалаҳои муҳимми назарӣ ва амалии раванди рушди қонунгузории молияи ҶТ бахшида шудааст, дар як маврид масоили давраи то шӯравӣ ва давраи шӯравии рушди қонунгузории молиявӣ, ҳамчунин мушаххасан дар доираи ғояҳои муосири илмӣ ва амалӣ инкишофёбии қонунгузории молиявӣ ҷумҳурӣ дар даврони Истиқлолияти давлатиро низ фароғир мебошад.

Давраи таҳқиқоти диссертатсионӣ фароғирандаи солҳои 2019-2022 мебошад.

Асосҳои назариявӣ таҳқиқот. Асоси назариявӣ таҳқиқоти диссертатсиониро қорҳои илмӣ-назариявӣ олимони ватанию хориҷӣ оид ба паҳлуҳои нуғунуни таърихи ташаккули қонунгузории молиявӣ ташкил медиҳад. Асоси таҳқиқоти диссертатсиониро асарҳои ҳуқуқшиносону муаррихони шӯравӣ ва пасошӯравӣ, ҳамчунин асарҳои илмӣ дар назарияи давлат ва ҳуқуқ, таърихи давлат ва ҳуқуқ, ҳуқуқи суғуртавӣ, ҳуқуқи буҷетӣ, ҳуқуқи сармоягузорӣ дар Тоҷикистон, ҳуқуқи андоз, ҳуқуқи молиявӣ ва ғ., ташкил медиҳад.

Дар таҳияи рисола асарҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ Ф.Т. Тоҳиров, А.Ғ. Холиқзода, М.З. Раҳимзода, А.Д. Ғафурзода, Ш.К. Ғафурзода, И.Х. Давлатов, Т.Р. Пирзода, Ш.И. Исмоилов, Э.С. Насриддинзода, П.З. Мирзоев, М.С. Ҳоҷиев, Ҷ.Ю. Рустамзода, З.А. Раҳимов, Ш. Раҳимзода, Д.Д. Батюшков, И.С. Блюх, Л.И. Кауфман, В.А. Лебедев, С.Н. Петишкин, Л.Н. Яснополский ва ғ. истифода шудаанд. Дар давраи шӯравӣ доир ба низоми молиявӣ ба қорҳои М.М. Агарков, Л.В. Бричко, А.В. Венедиктов, И.С. Гуревич, М.Л. Коган, Н.Г. Скарженовский, В.Н. Твердохлебов ва дигарон тақия тақия шудааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асоси усулҳои таҳқиқоти диссертатсиониро усулҳои умумиилмӣи фалсафӣ ва махсуси ҳуқуқӣ ташкил медиҳанд. Дар ҷараёни таҳқиқот усулҳои умумиилмӣи фалсафӣ, аз ҷумла, категорияҳои фалсафии «мафҳум», «моҳият» «мақсад», «низом» тавассути усулҳои таҳқиқи диалектиқӣ ва материалистӣ истифода гардидааст. Илова бар ин, дар таҳқиқоти диссертатсионӣ усулҳои махсуси ҳуқуқӣ, аз қабилӣ таърихӣ-ҳуқуқӣ, таҳлили омории ва сотсиологӣ истифода бурда шудааст. Дар рафти таҳқиқоти диссертатсионӣ усулҳои таҳқиқоти хусусӣ, мантиқӣ, таърихӣ-ҳуқуқӣ, таҳлилии муқоисавӣ-ҳуқуқӣ ва ғайра мавриди истифода қарор дода шуда, тавассути он ҷанбаҳои таърихӣ-ҳуқуқи мавзуи таҳқиқшаванда мавриди таҳлили илмӣ қарор гирифтааст.

Заминаҳои эмпириқӣ. Заминаҳои меъёрии таҳқиқотро Конституцияи ҶТ, Қонуни ҶТ «Дар бораи молияи давлатии ҶТ», Қонуни ҶТ «Дар бораи идоракунии молиявӣ дар бахши давлатӣ» ва дигар санадҳои меъёрии

хукукӣ, инчунин санадҳои меъёрии ҳукукии молиявӣ замони ИЧШС ва сарчашмаҳои таърихӣ-ҳукукии молиявӣ дар сарзамини таърихи тоҷикон ташкил медиҳад.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Навгонии илмӣ таҳқиқоти диссертатсиониро мавриди таҳқиқ қарор додани ҳуди масоили ҷанбаҳои таърихӣ-ҳукукии ташаккул ва инкишофи муносибатҳои молиявӣ ташкил медиҳад, ки дар таҳқиқоти мазкур аввалин маротиба дар шакли комплексӣ дар сатҳи мукамал аз лиҳози таърихӣ-ҳукукӣ масъалаи пайдоиш ва ташаккули қонунгузориҳои молиявӣ таҳлил гардидааст.

Нуктаҳои илмӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ чунин нуктаҳо ва ҳулосаҳои асосии муайянкунандаи **навгонии илмӣ** қоркард шудааст, ки ба ҳимоя пешниҳод мегарданд:

1. Андозҳо дар марҳилаҳои аввали инкишофи ҷомеаи инсонӣ, вақте ки иттиҳодияҳои қабилавӣ ба сохторҳои давлатӣ табдил меёбанд, шакл мегиранд. Онҳо хайрияҳои буданд, ки субъектҳо барои ҳифзи ҳаёт, озодӣ ва моликияти худ ба давлат меоданд. Ба сохти давлатӣ табдил ёфтани иттиҳодияҳои қабилавӣ марҳилаи муҳимми пайдоиши андозҳо мебошад.

Аз ин рӯ, пайдоиши андозҳоро дар ҳудуди имрӯзаи Тоҷикистон бояд ба пайдоиши аввалин сохторҳои давлатӣ дар ин ҳудудҳо нисбат дод. Таъкид қардан ба маврид аст, ки дар ҷамоаҳои то давлатӣ як навъ пардохтҳои ба андоз монанд арзи вучуд дошт. Аз сабаби он ки имрӯзҳо ба сифати яке аз нишонаҳои андоз субъекти андозситон – давлат муқаррар шудааст, пардохтҳои ҷамоатҳои тодавлатиро андоз гуфтан душвор мебошад.

2. Таҷрибаи танзими муносибатҳои молиявӣ дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон имкон медиҳад, ки нуктаи зеринро ба тарзи ҳулоса ва мукамалсозии қонунгузорӣ ва татбиқи сиёсати давлатӣ дар баҳши занон тавсия намуд. Баъзе аз марҳилаҳои давлатдорӣ, махсусан марҳилаи ҳуқумронии Анӯшервон нишон медиҳад, ки дар он давра занон аз супоридани андоз ба таври пурра озод буданд. Баъди гузаштани асрҳо то кунун Анӯшервон чун подшоҳи одил шинохта шудааст.

Бинобар ин, пешниҳод менамоем, ки бо дарназардошти татбиқи сиёсати давлатӣ дар баҳши занон, баланд бардоштани мавқеи занон дар ҷомеа, татбиқи адолати иҷтимоӣ ва ба назар гирифтани вазъи физиологии занон-модарон меъёри андоз аз даромади шахсони воқеӣ нисбати мардон ва занон таҷдиди назар қарда шуда, тафриқагузорӣ шавад ва меъёри андози даромад нисбати занон кам қарда шавад.

3. Маълум аст, ки дар ҳама самтҳо нисбати занон имтиёзҳои дахлдор чун кишри осебпазири ҷомеа, махсусан дар соҳаи таъмини нафақа, дар соҳаи меҳнатӣ ва ғ., ҷой дорад. Бо вучуди он ки барномаҳои муайяни давлатӣ ҷиҳати дастгирии давлатии соҳибқорӣ занон қабул гардидааст, аммо нисбати андозбандӣ дар робита ба занон дар соҳаи соҳибқорӣ, махсусан соҳибқорзаноне, ки тавассути патент қор ва фаъолият менамоянд ба инобат гирифта нашудааст.

Тибқи қарори Ҳукумати ҚТ аз 03 августи соли 2013, №361 меъёри андоз нисбат ба соҳибкоре, ки ҷаъолияти соҳибкориро тавассути патент амалӣ мекунад новобаста аз ҷинс як ҳел муқаррар шудааст. Маълум аст, ки занон вобаста ба вазъи ҷисмонӣ физиологияи худ ҳар моҳ бемории одатӣ доранд ва дар ин давра ҷаъолияти қорини худро ҳам дар самти меҳнат ва ҳам дар самти ҷаъолияти соҳибқорӣ ба таври бояду шояд амалӣ карда наметавонанд. Ҳатто тибқи аҳодису оятҳои Қуръони қарим занон-модарон дар давраи бемории одатии худ аз иҷрои рӯзаву намоз озод ҳастанд. Бинобар ин, пешниҳод менамоем, ки меъёри андози соҳибқорзанон, ки тавассути патент ҷаъолияти соҳибқориро шахсан амалӣ мекунад, таҷдиди назар карда шуда, дар нисбат ба соҳибқормардон кам карда шавад.

4. Дар интиҳои таҳқиқи масоили танзими ҷаъолияти суғуртавӣ дар таърихи тоҷикон чун ҷузъи муҳими ҷаъолияти молиявӣ метавон чунин ҳулоса кард: Маблағҳое, ки ба фондҳои суғурта дар давраҳои қадим дар низоми давлатдорӣ тоҷикон ҷамоварӣ мешуд, натавон баҳои ҳодисаҳои нохуш масраф мегардид, инчунин баҳои маросимҳои тӯӣ ва дигар маросими хурсандии шахсон ба ин маблағҳо ҳуқуқдошта, равона мегардиданд.

Агар дар як вақт ин низом ба усул ва принципҳои қорини низоми суғуртавии муосир мувофиқат накунад ва содда намояд ҳам, аз қорини дигар адолат дар тақсими маблағҳои ҷамъовардашуда бештар аён мегардад. Дар замони муосир хоҳ ширкати суғуртаи хусусӣ хоҳ давлатӣ танҳо ба зарари ба суғурташаванда расида диққат мекунанду ҳалос. Дар мавриди пеш наомадани зарари эҳтимоли маблағҳо ба фонди муассиса таҷдид меёбад.

Суғурта дар замони муосир ба объект ё масъалаи муайяне, ки вобаста ба он маблағи суғурта супорида шудааст маҳдуд мегардад. Бинобар ин, хусусияти фарқкунандаи суғурта дар аҳди қадим, махсусан дар давраи Авесто ва Сосониён, инчунин давлатҳои баъдӣ тоҷикон он буд, ки шахси суғурташуда дар ҳама масоил аз фонди суғурта маблағ ҷаъолияти рафти мушқилоти худ ба даст оварда метавонист ва фондҳои суғурта на танҳо ба ҳодисаҳои нохуш, балки ба масоили дигар, аз қабилӣ тӯӣно маърака низ маблағгузорӣ мегардиданд.

5. Қабул ва амали қонунгузори молиявиро дар даврони Шӯравии Тоҷикистон таҳлил намуда, метавон онҳоро ба шаш гурӯҳ ҷудо намуд:

1) санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз қорини мақомоти марказии умумӣ-иттифоқии салоҳияти умумӣ ба тасвиб расидаанд;

2) санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз қорини мақомоти марказии салоҳияти умумӣ ҷумҳурияи иттифоқӣ ба тасвиб расидаанд;

3) санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз қорини Комисариати ҳалқии молиявӣ ва дигар комисариатҳои ҳалқӣ қабул гардидаанд;

4) санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз қорини мақоми ваколатдор вобаста ба самтҳои ҷаъолияти молиявӣ, яъне “Ғосстарх”, гумрук, андоз ва ғайра қабул гардидаанд;

5) санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз қорини мақомоти маҳаллӣ қабул гардидаанд;

б) санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ.

6. Ташаккули қонунгузории молиявии ҚТ-ро дар замони шӯравӣ дар се қисмати асосӣ: 1) андоз; 2) гумрук ва 3) суғурта таҳқиқ намуда, раванди бавучудой ва ташаккули онро ба ду давра ҷудо намудан мумкин аст. Давраи якум солҳои 1924-1929, яъне даврае, ки Тоҷикистон ҳамчун ҶМШС дар ҳайати Ўзбекистон қарор дошт. Давраи дуюм, аз соли 1929 то соли 1991, яъне то даврае, ки Тоҷикистон ҳамчун ҚШС дар ҳайати ИҶШС баромад менамуд.

7. Қонунгузории молиявии Тоҷикистон марҳилаҳои гуногуни инкишофро паси сар намуда, дар замони соҳибистиклолии кишвар мукамал гардид. Бояд қайд намуд, ки дар ҚТ ба ислоҳоти соҳаи идоракунии молияи давлатӣ диққати аввалиндараҷа дода мешавад. Дар ташаккул ва рушди сохтори иқтисодии ҳар ҷомеаи муосир танзими давлатӣ, ки дар доираи сиёсати иқтисодӣ амалӣ мегардад, нақши пешбаранда ва муайянкунанда дорад. Низоми молиявии давлат яке аз механизмҳои нисбатан муҳиме мебошад, ки ба давлат имконияти амалӣ намудани танзими иқтисодӣ ва иҷтимоиро таъмин менамояд.

8. Даврони соҳибистиклолӣ марҳилаи фаъоли рушди қонунгузории молияи Тоҷикистон маҳсуб ёфта, ба рушди муносибатҳои иқтисодӣ ва бозоргонӣ мусоидат намуда истодааст. Ташаккули муносибатҳои иқтисодӣ ва ба вучуд омадани соҳаҳои нави рушди иқтисодӣ, пайдоиши самтҳои нави рушди стратегии кишвар (масалан, саноатикунонии босуръати миллӣ) тақмили муттасили қонунгузории молиявиро талаб менамояд.

Тақмили қонунгузории молиявӣ бо як қатор омилҳо, аз ҷумла, дигаргуниҳои фаъолияти молиявии давлат (хусусигардонӣ, дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ, муқарраркунии рақами мушаххаси андозсупорӣ, ба вучуд омадани низоми устувори идоракунии молиявӣ ва ғ.) асос меёбад, қабули қонунҳои нав ва умуман низоми қонунгузории молиявии ба талаботи объективии ҷамъият мутобиқро тақозо менамояд.

9. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии солҳои охир қабулшуда, асосан ба ислоҳоти идоракунии молиявии давлат дахл доранд. Аз ин рӯ, инкишофи қонунгузории молияро дар замони истиқлолият шартан ба давраҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст:

1) солҳои 1991 то 1994, яъне солҳои аввали Истиқлолияти давлатӣ то қабули нахустин Конститутсияи ҚТ ва дигар қонунгузории соҳа. Гарчанде ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии ин давра муносибатҳоро дар баҳши алоқаманд ба низоми молия ба танзим медароварданд, маҳз онҳо заминаҳои ҳуқуқиро барои инкишофи соҳаи қонунгузории молия гузоштанд. Қабули қонунҳои ҚТ «Дар бораи қоғазҳои қиматнок ва биржаҳои фондӣ» (с. 1992), «Дар бораи фаъолияти иқтисодии хориҷии ҚТ» (с. 1993) ва ғ., ба ҳамин давра рост меоянд;

2) солҳои 1994-2002, ки дар ин давра Конститутсияи ҚТ қабул гардид ва дар он озодии фаъолияти иқтисодӣ ва соҳибкорӣ, кафолат ва ҳифзи ҳама гуна шаклҳои моликият, аз ҷумла моликияти хусусиро муқаррар намуд. Минбаъд, дар асоси муқарраротҳои Конститутсияи ҚТ як қатор қонунҳои дигар қабул гардиданд, ки барои танзими муносибатҳои молиявӣ

сахми назаррас гузошанд. Аз ҷумла, қонунҳои ҚТ «Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор» (с. 1995), «Дар бораи тарифи гумрукӣ» (с. 1995), «Дар бораи омори давлатӣ» (с. 1997), «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» (с. 1998), «Дар бораи Палатаи савдои саноатии ҚТ» (с. 1998), «Дар бораи бонкҳо ва фаъолияти бонкӣ» (с. 1998), «Дар бораи баҳисобгирии бухгалтерӣ» (с. 1999), «Дар бораи танзими давлатии фаъолияти тичоратии хориҷӣ» (с. 1999), «Дар бораи қарзгирии давлатӣ ва қарзе, ки аз ҷониби давлат кафолат дода мешавад» (с. 1999) ва ғ.;

3) аз соли 2002 пас аз қабул гардидани аввалин қонунҳои ҚТ «Дар бораи молияи давлатии ҚТ» (с. 2002) ва «Дар бораи назорати давлатии молиявӣ дар ҚТ» (с. 2002), ки барои беҳтар намудани вазъи молиявӣ, инкишоф додани идоракунии давлатии соҳаи молия ва мутобиқ намудан ба стандартҳои байналмилалӣ молиявӣ заминаи устувор гузошанд.

10. Яке аз хусусияти хоси инкишофи қонунгузори молия дар замони Истиқлолияти давлатӣ дар он зоҳир мегардад, ки ислоҳоти молияи давлатӣ дар асоси стратегияҳо ва барномаҳои давлатӣ сурат гирифта истодааст, ки ба рушди босуботи қонунгузори соҳа мусоидат менамояд. Дар ин замина, зарур аст, ки қонунгузори молия пайваста бо дарназардошти самтҳо ва вазифаҳои дар ин ҳуҷҷатҳои давлатӣ пешбинишуда такмил дода шуда, ҷиҳати ноил шудан ба мақсадҳои дар онҳо дарҷшуда имконият фароҳам оварда шавад. Махсусан, қонунгузори молияи кишвар бояд дар партави самтҳои афзалиятноки такмили қонунгузори молия, ки дар Стратегияи миллии рушди ҚТ барои давраи то соли 2030 пешбинӣ шудаанд, рушд намояд.

Бобати муқаммал гардонидани қонунгузорӣ ворид намудани тағйиру иловаҳои зерин ба мақсад мувофиқ аст:

1. Бо мақсади такмили Қонуни ҚТ «Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар баҳши давлатӣ» тақлифҳои зерин пешниҳод карда мешавад:

– муқаддимаи Қонун ба талаботи қисми дуюми м. 43 Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, №1414 мутобиқ карда шавад. Зеро, дар он мақсад ва вазифаи Қонун инъикос карда нашудааст;

– дар м. 1 Қонуни мазкур мафҳуми «баҳши давлатӣ» пешбинӣ карда шавад. Зеро, он яке аз мафҳумҳои асосии Қонуни мазкур ба ҳисоб меравад;

– аз м. 2 Қонуни мазкур калимаи дар қавсайн «(Сарқонун)» хориҷ карда шавад. Зеро, бо даровардани тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи ҚТ аз 22 майи соли 2016 калимаи мазкур хориҷ карда шудааст;

– дар сарҳати сеюми қ. 2, м. 4 калимаи «фармонҳо» ба калимаи «фармоишҳо» иваз карда шавад. Зеро, мутобиқи қисми дуюми м. 24 Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» вазоратҳо, мақомоти назди Президенти ҚТ, мақомоти назди Ҳукумати ҚТ санади меъёрии ҳуқуқиро дар шакли «фармоиш» қабул мекунанд;

– мафҳумҳои «ҳисоботи идоракунӣ», ки дар қ. 1, м. 5 ва «муҳити назоратӣ», ки дар қ. 1, м. 9 пешбинӣ шудаанд, дар м. 1 Қонуни мазкур, ки ма-

фҳумҳои асосӣ ном дорад, пешбинӣ карда шаванд. Зеро мутобики м. 40 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мафҳумҳои дар матни санади меъёрии ҳуқуқӣ истифодашаванда бояд ба талаботи техникаи ҳуқуқэҷодкунӣ ҷавобгӯ бошанд.

2. Бо мақсади мутобиқ намудани Қонуни ҶТ «Дар бораи қарзгирии давлатӣ ва қарзе, ки аз ҷониби давлат кафолат дода мешавад» аз 11 декабри соли 1999, №886 ба Конститутсияи ҶТ пешниҳод карда мешавад, ки аз қ. 3, м. 5 қалимаҳои «Мақомоти ҳокимияти давлатӣ (ҳукуматҳо) дар маҳалҳо» мувофиқан ба қалимаҳои «Мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» иваз карда шаванд ва мазмуни матни мазкур дар таҳрири зерин ифода карда шавад: «Мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҳуқуқ надорад қарзгирии давлатиро дар ҷишакле набошад, амалӣ намояд».

Ҳамин тариқ, бо мақсади тақмили меъёри мазкур пешниҳод мегардад, ки номи м. 18 Қонуни мазкур ва қисми дуюми он дар таҳрири зерин ифода карда шаванд: «Моддаи 18. Назорат ва масъулият оид ба истифодаи маблағҳои, ки тибқи шартномаи (созишномаи) қарз бо кафолати давлатӣ гирифта шудаанд». Матни қисми дуум дар таҳрири зерин ифода карда шавад: «Қарзгиранда оид ба қарзе, ки кафолати давлатӣ дорад барои ғайримасъаднок истифода кардани воситаҳои пулие, ки бо кафолати давлатии қарз гирифта шудааст, барнагардонидан ва иҷро накардани уҳдадорихоӣ қарзӣ тибқи тартиби пешбини-намудаи қонун масъулият дорад».

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот аз ҳулосаҳои илмӣ ва пешниҳодҳо роҷеъ ба ташаккул ва рушди қонунгузории молия дар Тоҷикистон иборат мебошад. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонад барои тақмили меъёрҳои амалкунандаи қонунгузории молиявии ҶТ заминагузори намояд, барои тақомули низоми молиявии давлат ва мақомотҳои босалоҳияти давлатӣ дар соҳаи молияи давлатӣ мусоидат менамояд.

Ҳамчунин, нуктаҳои асосии рисолаи илмӣ мазкур барои инкишофи танзими ҳуқуқии муносибатҳои молиявии Тоҷикистон ва рушд кардани қонунгузории молиявии давлат заминагузори менамоянд.

Дар баробари ин, қисматҳои алоҳидаи қисми илмӣ таҳқиқшаванда метавонад барои тақмил додани барномаҳои давлатӣ ва стратегияҳои дарозмуддати қабулшавандаи соҳаи молияи давлатӣ нақши ҳудро гузорад.

Дар баробари соҳаи илм натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур метавонад ба раванди таълим низ барои пешрафт кардани соҳаҳои ҳуқуқӣ андоз, ҳуқуқӣ молиявӣ, ҳуқуқӣ бонкӣ, ҳуқуқӣ соҳибқорӣ то андозае институтҳои алоҳидаи илмӣ назарияи давлат ва ҳуқуқ саҳмгузор бошад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки ҳулосаву пешниҳодоти дар рисола таҳиянамудаи муаллиф метавонанд дар самтҳои зерин ҳадафмандона истифода гарданд: тақмили фаъолияти қонунгузори дар соҳаи молия; ворид намудани тағйироту иловаҳо ба қонунгузории амалкунандаи молиявӣ; қабул ва мавриди амал қарор додани ҳуҷҷатҳои барномавӣ барои беҳтар ва рушд дода-

ни низоми молиявии кишвар аз нуқтаи назари заминаҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда ва монанди инҳо. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо истифода дар раванди қонунгузорӣ собит мегардад.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мазмуни таҳқиқот барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ бо шиносномаи ихтисоси илмии 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллифи диссертатсия ба сатҳи навгонии илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ, нуқтаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ асоснок карда мешавад.

Ҳамчунин, тарзи навишт, гузориши масъала, сабки диссертатсия саҳми шахсии муаллифро нишон медиҳад. Инчунин, аз тарафи муаллифи диссертатсия тавассути мақола ва маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ пешниҳодҳо ҷиҳати ташаққул ва инкишофи низоми бонкии ҚТ: ҷанбаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ манзур гардидааст.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқ ва ҳуқуқшиносии муқоисавии факултети дипломатия ва сиёсати Академияи идоракунии давлатии назди Президенти ҚТ омода ва мавриди муҳокимаи илмӣ қарор гирифтааст.

Оид ба мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ унвонҷӯ дар ҷандин семинар, конференсияҳои илмӣ-назариявӣ ва илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ бо маърузаҳо баромад намудааст. Чунончи:

1) конференсияи байналмилалӣ ва ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ:

– «Ислоҳоти низоми идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ: моделҳои муосири самаранокии он» - маъруза дар мавзӯи «Дастгирии фаъолияти рақобат яке аз самтҳои сиёсати давлатӣ мебошад» (ш. Душанбе, 2021);

– «Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар ташаққул ва рушди давлатдорӣ миллӣ» - маъруза дар мавзӯи «Пайдоиши муносибатҳои молиявӣ дар аҳди қадим ва асрҳои миёна дар сарзамини тоҷикон» (ш. Душанбе, 2021);

– «Таъсири ҷаҳонишавӣ ба равандҳои сиёсии Тоҷикистон» - маъруза дар мавзӯи «Рушди қонунгузории молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони истиқлолияти давлатӣ» (ш. Душанбе, 2021).

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Доир ба мавзӯи диссертатсия ва моҳияти он унвонҷӯ 9 мақолаҳои илмӣ, аз ҷумла, 6 адади онҳо дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҚТ ва 3 мақола дар нашрияҳои дигар ба таъб расонидааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсионӣ аз ихтисорот, муқаддима, ду боб, панҷ зербоб, хулоса ва номгӯи адабиёт иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 167 саҳифаро ташкил медиҳад.

МАЗМУНИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддимаи диссертатсия мубрамияти мавзӯи таҳқиқот, робитаи қор бо мавзӯҳои илмӣ, сатҳи таҳқиқи мавзуи диссертатсионӣ, объекти таҳқиқоти диссертатсия, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, усулҳои таҳқиқоти диссертатсия, заминаи меъёрии таҳқиқоти диссертатсия, асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот, навгонии илмӣ таҳқиқот, мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, тавсиби натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсия, саҳми шахсии доктараи дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот, тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия, интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия муайян карда шудааст.

Боби якуми диссертатсия - **“Пайдоиш ва шаклгирии қонунгузори молиявӣ дар даврони тошӯравӣ ва шӯравӣ дар Тоҷикистон”** ном дошта, аз ду зербоб иборат аст.

Зербоби аввали боби якум – **“Ташаккул ва инкишофи муносибатҳои молиявӣ дар Тоҷикистони тошӯравӣ”** пурра ба масоили ташаккулёбӣ ва инкишофи низоми қонунгузори молиявии тошӯравӣ бахшида шудааст.

Дар зербоби мазкур низоми қонунгузори молиявии давлатҳои қадими Осиёи Миёна ва махсусан давлатҳои ниёғони миллати тоҷик мавриди таҳқиқот қарор гирифтааст. Дар ин зербоб инкишоф ва ташаккули низоми молиявӣ дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон то пайвастанӣ Тоҷикистон ба Иттиҳоди Шӯравӣ асосан дар се самт баррасӣ шудааст: дар самти андоз, пул ва муносибатҳои пулӣ, инчунин дар самти суғурта.

Таҳқиқоти масоили низоми қонунгузори молиявӣ дар асоси китобҳои “Авесто”, “Шоҳнома”, “Таърихи табарӣ”, ислоҳоти Анушервони Сосонӣ, низоми андозбандии Ҳахоманишинҳо, Қонунномаи Сосониён, Сиёсатномаи Низомулмулк ва инчунин ислоҳоти низоми молиявӣ дар аҳди Сомониён мавриди баррасӣ ва таҳқиқ қарор гирифтааст.

Дар асрҳои миёна маркази аз лиҳози иқтисодӣ рушдёфтаи Осиёи Марказӣ Мовароуннаҳр, ки ҳудуди он байни дарёҳои Сирдарё ва Амударё буд, ядрои давлати Сомониён ба ҳисоб мерафт. Давлати Сомониён тавассути девонҳои махсус таъсисдодашуда идора карда мешуд. Хусусан масъалаҳои молиявӣ пурра ба девони Муставкаи вобаста буд.

Яке аз донишмандон ва мутафаккирони бузурги ҳуқуқи исломӣ-Абуҳанифа Нуъмон ибни Собити Кӯфайӣ, ки дар миёни халқи мо бо номи Имоми Аъзам машҳур аст, дар ин бобат андешаҳои ҷолиб рондааст, ки таҳлили онҳо имрӯз ҳам аз нигоҳи илмӣ ва амалӣ барои дарки зарурати андоз ва таъиноти иҷтимоии он аз аҳамият холӣ нест.

Зербоби дуҷум, бахшида шуда, ба масъалҳои “**Инкишофи қонунгузории молиявӣ дар Тоҷикистони шӯравӣ**”, ки дар ин зербоб таърихи навини ташаккули қонунгузори молиявӣ ба таври муфассал баррасӣ гардидааст. Таърихи инкишофи низоми молиявӣ оғоз мегардад аз соли 1924, ки дар ин марҳилаи таърихӣ Тоҷикистон дар ҳайати ҶСС Ўзбекистон ташкил ёфта, марҳилаи нави рушди қонунгузори молиявӣ мегардад.

Низоми қонунгузори молиявиро дар давраи Иттиҳодии Шӯравӣ соҳаҳои бучет, назорати молиявӣ, асъор, қоғазҳои қимматнок ва ғайра ташкил меод. Дар зербоби мазкур низоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи танзими муносибатҳои молиявӣ ба се гурӯҳ тақсим шуда, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Гурӯҳи якум, қонунгузорӣ дар соҳаи андоз мебошад. Дар замони Иттиҳоди Шӯравӣ як қатор ислоҳот дар соҳаи низоми андозбандӣ гузаронида шуд, ки онҳо аслан қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқиро дар бар мегирифтанд. Ислоҳоти нахустин дар ин самт соли 1930 дар ИҶШС оғоз ёфта, низоми андозситониро тағйир дод. Санаи 02 сентябри соли 1930 Қарори Кумитаи иҷроияи марказӣ “Дар бораи ислоҳот” қабул гардид. Соли 1931 як қатор қарорҳои мушаххаскунандаи ислоҳот ба тасвиб расид. Дар соли 1936 бошад, низоми пардохт барои корхонаҳои давлатӣ ва бахши колхозию кооперативӣ тағйир дода шуд.

Ислоҳотҳои кулӣ дар низоми андоз соҳаи 1930 ба миён омада буд. Ба монанди низоми аксизии андоз, андози саноат ва як қатор дигар андозҳо ба андози ягонаи муомилот муттаҳид карда шуданд.

Гурӯҳи дувумро санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи танзими муносибатҳои гумрукӣ ташкил медиҳанд. Дар ин гурӯҳ як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва санадҳои зерқонунӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. 13 марти соли 1922 Қарор «Дар бораи савдои хориҷӣ»-ро Президиуми Комитети Иҷроияи Марказии Умумироссиягӣ қабул карда буд. Ин санад муқаррар намуд, ки «савдои берунии РСФСР инҳисори давлатӣ мебошад». Дар баробари ин, қарори дигари ин ниҳод аз 16 октябри соли 1922 «Дар бораи савдои хориҷӣ» ба таври возеҳ муқаррар кард, ки қонунгузори гумрукӣ низоми меъёрҳои ҳуқуқӣ мебошад, ки ба ҳифзи ҳуқуқҳои иқтисодии милли ва ҳалли вазифаҳои молиявӣ нигаронида шудааст.

Оид ба масъалаҳои воридот ва содирот Декрет қабул намуд, ки он барои минбаъд дар соли 1924 қабул шудани Оинномаи гумруки ИҶШС асос гардид. Ба ин муносибат, бо Декрети Шӯрои Комиссарони Халқӣ аз 31 марти соли 1922 Низомномаи муваққатии муассисаҳои гумруки маҳаллӣ тасдиқ карда шуд. Ба Саридораи Гумруки комисариати Халқии

савдои хориҷии ИЧШС дар соли 1922-юм 283 муассисаи гумрукии маҳаллӣ ба ҳайати 8 округ, аз ҷумла Туркистон дохил мешуданд.

Гуруҳи севумро қонунгузорӣ дар соҳаи суғурта ташкил медиҳад. Дар амалияи татбиқи қонунгузорӣ дар соҳаи суғуртавӣ муваффақиятҳои зиёд мавҷуд буд. Новобаста аз он ки иқтисод дар заминаи усулҳои нақшавӣ пеш бурда мешуд ва суғурта ҳамчун инҳисори молиявӣ поя афрухта буд, вале дар ташаккули қонунгузорию суғуртавии даврони соҳибистиклолӣ қонунгузорию суғуртаи Шӯравӣ нақши басо бо сазо дорад.

Марҳилаи муҳим дар инкишофи фаъолияти суғуртавӣ ин қабули Қоидаҳо дар бораи суғуртаи давлатӣ аз тарафи КМИ (кумитаи марказии интиҳоботӣ) ва ИКХ (иттифоқи комисариатҳои халқӣ) Иттиҳоди Шӯравӣ 18 сентябри соли 1925 гардид, ки суғуртаро дар тамоми шакл ва намудҳои монополияи давлати ИЧШС эълон кард, инчунин муқаррар намуд, ки «суғуртаи давлатӣ дар тамоми қаламрави Иттиҳоди Шӯравӣ аз ҷониби ташкилоти суғуртаи ягона «Госстрахом» (номи ташкилоти суғуртавӣ) амалӣ гардонида шавад».

Кодекси гражданию ИЧШС дар боби «Суғуртаи давлатӣ «ҳамагӣ панҷ моддаро дар бар мегирифт. Суғурта ҳанӯз дар соли 1922 ворид карда шуда, танҳо аз соли 1924, вақте ки иқтисодиёти Шӯравӣ каме устувортар гардид, он бештар рӯ ба тараққиёт овард. Суғуртаи ихтиёрии ҳаёт ва суғурта аз ҳодисаҳои нохӯш, суғуртаи омехтаи ҳаёт, масъулияти суғуртавӣ дар вобастагӣ ба гум кардани қобилияти меҳнатӣ аз ҳодисаи нохӯш иҷозат дода шуд.

Марҳилаи муҳим дар инкишофи қонунгузорию суғуртаи шахсӣ қабул кардани қоидаҳои нави суғуртаи омехтаи ҳаёт дар соли 1956 гардид. Дар мувофиқа бо Қоидаҳо ба шахрвандон бастанӣ шартномаҳо на танҳо то 10, 15 ва 20 сол, чи гунае ки пештар буд, балки ба муҳлати на он қадар дароз – 5 сол иҷозат дода шуд. Дар солҳои 1956-1961 дохилшавии миёнаи солонии пардохтҳо аз рӯи суғуртаи шахсӣ 5 маротиба афзуд.

Ташаккули қонунгузорию молиявӣ дар Иттиҳоди Шӯравӣ замима барои ташаккул ва рушди низомии қонунгузорию молиявии муносири Тоҷикистон гардид.

Боби дууми таҳқиқоти диссертатсионӣ ба масоили “**Инкишоф ва рушди қонунгузорию молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиклол**”. Боби мазкур аз се зербоб иборат аст.

Дар зербоби якум проблемаҳои “**Марҳилаҳои инкишофёбии қонунгузорию молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони Истиклолияти давлатӣ**” мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Дар ҶТ ба ислоҳоти соҳаи идоракунии молияи давлатӣ диққати аввалиндарача дода мешавад. Низомии молиявии давлат яке аз меҳа-

низмҳои нисбатан муҳиме мебошад, ки ба давлат имконияти амалӣ намудани танзими иқтисодӣ ва иҷтимоиро таъмин менамояд.

Дар аввали солҳои Истиқлолияти давлатӣ ҶТ дар масъалаи азнавсозии молиявӣ-иқтисодӣ, дар маҷмӯъ бо бисёр мушкилотҳо рӯ ба рӯ гардида, сохторҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва сиёсӣ-ҳуқуқии ҶТ пурра мавриди тағйирот ва ислоҳот қарор дода шуданд. Гузариш ба иқтисоди бозорӣ, озодии фаъолияти иқтисодӣ ва соҳибкорӣ, баробарӣ ва ҳифзи тамоми шаклҳои моликият ва низоми нави ҳуқуқию молиявӣ аз ҷумлаи ин тағйиротҳо маҳсуб меёбанд.

Дар даврони Истиқлолият як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва дигар санадҳои зерқонунӣ қабуд гадиданд, ки масъалаҳои муҳими низоми қонунгузорию молиявиро ба танзим мебароранд.

Дигар масоили муҳимми таҳқиқоти зербоби мазкур ин баррасии низоми пули миллӣ ба ҳисоб меравад. Мутобиқи қарори Комиссияи давлатии ҶТ оид ба ҷорӣ намудани пули миллӣ аз 6 майи соли 1995, № 8 (324) «Дар бораи тартиби дар қаламрави ҶТ ба муомилот баровардани пули миллӣ – рубли тоҷикӣ» аз 10 майи соли 1995 пули миллии Тоҷикистон бо арзиши 1, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500, 1000 рубли намунаи соли 1994, барориши Бонки миллии Тоҷикистон ба муомилот бароварда шуд.

Инкишофи қонунгузорию молиявиро ба давраҳои муайян ҷудо кардан мумкин аст, ки ин давраҳои се марҳилаи давраи истиқлолиятро дар бар мегирад. Марҳилаи солҳои 1991 то 1994, ки дар ин давра як қатор қонунҳо қабул шудаанд, ки заминаи ҳуқуқию барои инкишофи қонунгузорию молиявӣ гузоштанд. Қабули Қонунҳои ҶТ «Дар бораи қоғазҳои қиматнок ва биржаҳои фондӣ» (с.1992), «Дар бораи фаъолияти иқтисодии хориҷии ҶТ» (с. 1993) ва ғайра ба ҳамин давра рост меоянд. Марҳилаи дувум бошад, солҳои 1994 то 2002 дар бар мегирад. Дар ин марҳила қонунҳои соҳавӣ барои танзими муносибатҳои молиявӣ қабул гаштанд, аз ҷумла; «Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор» (с.1995), «Дар бораи тарифи гумрукӣ» (с. 1995), «Дар бораи омори давлатӣ» (с.1997), «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» (с.1998), «Дар бораи Палатаи савдои саноатии ҶТ» (с.1998), «Дар бораи бонкҳо ва фаъолияти бонкӣ» (с. 1998), «Дар бораи баҳисобгирии бухгалтерӣ» (с. 1999), «Дар бораи танзими давлатии фаъолияти тижорати хориҷӣ» (с. 1999), «Дар бораи қарзгирии давлатӣ ва қарзе, ки аз ҷониби давлат кафолат дода мешавад» (с.1999) ва ғайра. Дар марҳилаи сеюм, аз соли 2002 пас аз қабул гардидани аввалин Қонунҳои ҶТ «Дар бораи молияи давлатии ҶТ» (с.2002) ва «Дар бораи назорати давлатии молиявӣ дар ҶТ» (с.2002), ки барои беҳтар намудани вазъи молиявӣ, инкишоф дода-

ни идоракунии давлатии соҳаи молия ва мутобиқ намудан ба стандартҳои байналмилалӣ молиявӣ заминаи устувор гузоштан.

Дигар масъала ин баррасии санадҳои зерқонунӣ дар соҳаи танзими муносибатҳои молиявӣ ба ҳисоб меравад, ки санадҳои баррасишаванда дар маҷмуъ вазъи танзими ҳуқуқии муносибатҳои молиявиро дар даврони истиқлолият тақмил додаанд.

Хусусияти хоси инкишофи қонунгузории молия дар замони Истиқлолияти давлатӣ дар он зоҳир мегардад, ки ислоҳоти молияи давлатӣ дар асоси стратегияҳо ва барномаҳои давлатӣ сурат гирифта истодааст, ки ба рушди босуботи қонунгузории соҳа мусоидат менамояд.

Зербоби дуюми боби дуум – **«Рушди қонунгузории молиявӣ оид ба назорат ва идоракунии давлатии соҳаи молия»** ном гирифта, низоми идоракунӣ ва назорати молиявӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Назорати давлатии молияро батанзимдарории ҳуқуқӣ ба низом мебарорад. Дар ин чода, як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул гаштаанд: аз ҷумла, Қонуни ҚТ «Дар бораи назорати давлатии молиявӣ дар ҚТ». Бояд қайд намуд, ки Қонуни мазкур ҳамчун санади танзимкунандаи муносибатҳои назорати давлатии молиявӣ, муносибатҳои ҷамъиятиро оид ба назорати давлатии молиявӣ, мақсад, вазифаҳои назорати давлатии молиявӣ, принципҳои амалӣ намудани он, мақоми назорати давлатии молиявӣ, намудҳои фаъолияти назорати давлатии молиявӣ, ҳамкорӣ бо дигар мақомоти назоратии ҚТ, ҳуқуқ ва ваколатҳои кормандон ва амалӣ гардонидани фаъолияти дигари ба он алоқамандро танзим менамояд.

Ҳамчунин, минбаъд низ гурӯҳи дигари санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар соҳаи идоракунӣ ва назорати молиявӣ қабул гаштаанд, ки ин масъалаи баррасишавандаро пурра ба танзим мебароранд. Аз ҷумла, Қонуни ҚТ «Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар баҳши давлатӣ» аз 21-уми июли соли 2010, №626, Қонуни ҚТ «Дар бораи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи ҚТ» аз 20-уми марти соли 2008, №374, Қонуни ҚТ «Дар бораи молияи давлатии ҚТ» аз 28-уми июни соли 2011, №723, Қонуни ҚТ «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» аз 25-уми марти соли 2011, № 702, Кодекси андози ҚТ, Кодекси гумруки ҚТ ва ғайра.

Назорати молиявиро бевосита мақомоти давлатӣ ташкил менамояд, ки мувофиқи ҳолати ҳуқуқӣ ба онҳо ваколати гузаронидани тафтишу санҷиш ва назорати молиявӣ вобаста гардидааст. Дар ҚТ чунин мақомот ин Палатаи ҳисоби ҚТ ва Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи ҚТ мебошад. Инчунин, дар баробари мақомоти мазкур Вазорати молияи ҚТ, Ҳазинадории марказӣ, мақомоти молиявии

ҳокимияти маҳаллӣ, соҳибмулкони асосӣ ва моликони дигар назорати молиявиро дар доираи ваколати худ мегузаронанд.

Дар зербоби сеюми боби дувум масоили **“Самтҳои афзалиятноки рушди минбаъдаи қонунгузори молиявӣ дар шароити муосир”** мавриди таҳқиқ қарор гирифта, як қатор стратегияҳои давлатӣ дар самти руши қонунгузори молиявии ҚТ баррасӣ шудаанд. Таҳия ва тасдиқи барнома, концепсия, стратегия, дурнамо ва нақшаҳои амали давлатӣ дар соҳаи молия тибқи қонунгузори ҚТ амалӣ карда мешавад. Аз лиҳозӣ: “Стратегияи идоракунии молияи давлатӣ дар ҚТ барои солҳои 2009-2018”; “Стратегияи идоракунии молияи давлатии ҚТ барои давраи то соли 2030 (с. 2020)”; “Стратегияи миллии рушди ҚТ барои давраи то с. 2030 (с. 2016)”.

Зикр намудан ба маврид аст, ки давраи амалишавии аввалин ду нақшаҳои сесолаи миёнамуҳлат (солҳои 2009-2015), ки дар чараёни онҳо як қатор иқдомҳои калидӣ оид ба ислоҳоти идоракунии молияи давлатӣ татбиқ гардида, ба як қатор ислоҳот асос гузошта шуд. Ба дастовардҳои асосӣ инҳоро метавон шомил намуд:

- 1) қоида ва расмиёти банақшагирии миёнамуҳлати бучетӣ таҳия ва ҷорӣ гардид;
- 2) низоми аудити дохилӣ ва назорати молиявӣ дар баҳши давлатӣ беҳтар шуд;
- 3) таснифоти идоравии бучети ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ таҳия ва ҷорӣ гардид ва ғайра.

Ба ҳамагон маълум аст, ки дар ҚТ ба масъалаҳои беҳтар намудани таҳия ва баланд бардоштани самаранокии хароҷоти маблағҳои бучетӣ аҳамияти зиёд дода мешавад. Бо Фармони Президенти ҚТ аз 31 январи соли 2020 № 1446 “Стратегияи идоракунии молияи давлатии ҚТ барои давраи то соли 2030” тасдиқ шудааст.

Таҳлили стратегияҳои мазкур аз он шаҳодат медиҳад, ки нақши стратегияҳо дар ҳалли масъалаҳои молиявӣ назаррас буда, барои пешрафт ва инкишофи низоми молиявии кишвар саҳми арзанда доранд. Хусусиятҳои хоси инкишофи қонунгузори молия дар замони Истиқлолияти давлатӣ дар он ифода меёбад, ки ислоҳоти молияи давлатӣ дар асоси стратегияҳову барномаҳои давлатӣ сурат гирифта истодааст, ки ба рушди босуботи қонунгузори соҳа мусоидат менамоянд. Дар ин замина, зарур аст, ки қонунгузори молия пайваста бо дарназардошти самтҳо ва вазифаҳои дар ин ҳуҷҷатҳои давлатӣ пешбинишуда такмил дода шуда, ҷиҳати ноил шудан ба мақсадҳои дар онҳо дарҷшуда имконият фароҳам оварда шавад.

ХУЛОСА

Дар натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ хулосаҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Андозҳо дар марҳилаҳои аввали инкишофи ҷомеаи инсонӣ, вақте ки иттиҳодияҳои қабилавӣ ба сохторҳои давлатӣ табдил меёбанд, шакл мегиранд. Онҳо хайрияҳои буданд, ки субъектҳо барои ҳифзи ҳаёт, озодӣ ва моликияти худ ба давлат меоданд. Ба сохти давлатӣ табдил ёфтани иттиҳодияҳои қабилавӣ марҳилаи муҳими пайдоиши андозҳо мебошад [4–М].

Аз ин рӯ, пайдоиши андозхоро дар ҳудуди имрӯзаи Тоҷикистон бояд ба пайдоиши аввалин сохторҳои давлатӣ дар ин ҳудудҳо нисбат дод. Таъкид кардан ба маврид аст, ки дар ҷомоаҳои то давлатӣ як навъ пардохтҳои ба андоз монанд арзи вучуд дошт. Аз сабаби он ки имрӯзҳо ба сифати яке аз нишонаҳои андоз субъекти андозситон – давлат муқаррар шудааст, пардохтҳои ҷомоаҳои тодавлатиро андоз гуфтан душвор мебошад [4–М].

2. Таҷрибаи танзими муносибатҳои молиявӣ дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон имкон медиҳад, ки нуктаи зеринро ба тарзи хулоса ва мукамалсозии қонунгузорӣ ва татбиқи сиёсати давлатӣ дар бахши занон тавсия намуд. Баъзе аз марҳилаҳои давлатдорӣ, махсусан марҳилаи ҳуқумронии Анӯшервон нишон медиҳад, ки дар он давра занон аз супоридани андоз ба таври пурра озод буданд. Баъди гузаштани асрҳо то кунун Анӯшервон чун подшоҳи одил шинохта шудааст [4–М].

Бинобар ин, пешниҳод менамоем, ки бо дарназардошти татбиқи сиёсати давлатӣ дар бахши занон, баланд бардоштани мавқеи занон дар ҷомеа, татбиқи адолати иҷтимоӣ ва ба назар гирифтани вазъи физиологияи занон-модарон меъёри андоз аз даромади шахсони воқеӣ нисбати мардон ва занон таҷдиди назар карда шуда, тафриқагузорӣ шавад ва меъёри андозӣ даромад нисбати занон кам карда шавад [1–М].

3. Маълум аст, ки дар ҳама самтҳо нисбати занон имтиёзҳои дахлдор чун қишри осебпазири ҷомеа, махсусан дар соҳаи таъмини нафақа, дар соҳаи меҳнати ва ғ., ҷой дорад. Бо вучуди ин, барномаҳои муайяни давлатӣ ҷиҳати дастгирии давлатии соҳибқорӣ занон қабул гардидааст. Аммо нисбати андозбандӣ дар робита ба занон дар соҳаи соҳибқорӣ, махсусан соҳибқорзаноне, ки тавассути патент қор ва фаъолият менамоянд ба инобат гирифта нашудааст. Тибқи қарори Ҳуқумати ҚТ аз 3 августи соли 2013, №361 меъёри андоз нисбат ба соҳибқороне, ки фаъолияти соҳибқориро амалӣ мекунанд новобаста аз ҷинс як хел муқаррар шудааст.

Маълум аст, ки занон вобаста ба вазъи ҷисмонӣ физиологияи худ ҳар моҳ бемории одатӣ доранд ва дар ин давра фаъолияти қорӣ худро ҳам дар самти меҳнат ва ҳам дар самти фаъолияти соҳибқорӣ ба таври бояду шояд амалӣ карда наметавонанд. Ҳатто тибқи аҳодису оятҳои Қуръони қарим занон-модарон дар давраи бемории одатӣ худ аз иҷрои рӯзаву намоз озод ҳастанд. Бинобар ин, пешниҳод менамоем, ки меъёри андозӣ соҳибқорзанон, ки тавас-

сути патент фаъолияти соҳибқориро шахсан амалӣ мекунад, таҷдиди назар карда шуда, дар нисбат ба соҳибқормардон кам карда шавад [1–М].

4. Дар интиҳои таҳқиқи масоили танзими фаъолияти суғуртавӣ дар таърихи тоҷикон метавон чунин хулоса кард: Маблағҳое, ки ба фондҳои суғурта дар давраҳои қадим дар низоми давлатдорӣ тоҷикон ҷамъоварӣ мешуд, на танҳо барои ҳодисаҳои нохуш масраф мегардид, инчунин барои маросимҳои тӯӣ ва дигар маросими хурсандӣ шахсон ба ин маблағҳо ҳуқуқдошта, равона мегардиданд. Агар дар як вақт ин низом ба усул ва принципҳои қорӣ низоми суғуртавии муосир мувофиқат накунад ва содда намояд ҳам, аз ҷониби дигар адолат дар тақсими маблағҳои ҷамъовардашуда бештар аён мегардад.

Дар замони муосир хоҳ ширкати суғуртаи хусусӣ, хоҳ давлатӣ танҳо ба зарари ба суғурташаванда расида диққат мекунанду ҳалос. Дар мавриди пеш наомадани зарари эҳтимоли маблағҳо ба ғоиди муссиса тақдир меёбанд. Суғурта дар замони муосир ба объект ё масъалаи муайяне, ки вобаста ба он маблағи суғурта супорида шудааст, маҳдуд мегардад. Бинобар ин, хусусияти фарқунандаи суғурта дар аҳди қадим, махсусан дар давраи Авесто, Сосониён ва давлатҳои баъдӣ тоҷикон он буд, ки шахси суғурташуда дар ҳама масоил аз фонди суғурта маблағ ҷиҳати рафти мушқилоти худ ба даст оварда метавонист ва фондҳои суғурта на танҳо ба ҳодисаҳои нохуш, балки ба масоили дигар, аз қабили тӯю маърака низ маблағгузорӣ мекарданд [4–М].

5. Қабул ва амали қонунгузори суғурта таҳлил намуда, метавон онҳоро ба шаш гурӯҳ ҷудо намуд.

Гурӯҳи аввал – санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз ҷониби мақомоти марказии умумитиғфоқии салоҳияти умумӣ ба тасвиб расидаанд. Масалан, Низомномаи Комиссариати Халқии Молияи ИҶШС, махсусан қисмати, ки ба суғуртаи давлатӣ тааллуқ дорад (б.б. «е», «з» м. 2; б. «п», м. 3, м. 13), қарори Шӯрои меҳнат ва мудофияи ИҶШС оид ба ҳисоботи омории сӯхтор (соли 1924, №16), қарори Шӯрои меҳнат ва мудофияи ИҶШС дар бораи нақшаи суғуртаи ҳатмии музди меҳнат дар шаҳрҳо барои солҳои 1924-1925 ва дар бораи суғуртаи ҳатмии музди меҳнат дар деҳот барои солҳои 1924-1925 (соли 1924 №12), қарори Шӯрои Комиссариати Халқии ИҶШС дар бораи суғуртакунӣ дар маҳалҳо ва деҳотҳо (с. 1924).

Гурӯҳи дуюм – санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз ҷониби мақомоти марказии салоҳияти умумии ҷумҳуриҳои иттифоқӣ ба тасвиб расидаанд.

Гурӯҳи сеюм – санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз ҷониби Комиссариати Халқии Молиявӣ ва дигар Комиссариатҳои Халқӣ қабул гардидаанд.

Гурӯҳи чаҳорум – санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз ҷониби мақоми вақолатдор, яъне «Госстрах» қабул гардидаанд. Ин ниҳод ягона мақома буд, ки фаъолияти суғуртавиरो бо таври монополӣ дар ҳудуди ИҶШС амалӣ мекард.

Гурӯҳи панҷум – санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки аз ҷониби мақомоти маҳаллӣ қабул гардидаанд.

Гурӯҳи шашум – санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ.

6. Ташаккули қонунгузории молиявии ҚТ-ро дар замони шӯравӣ дар се қисмати асосӣ андоз, гумрук ва сугурта таҳқиқ намуда, раванди бавучудой ва ташаккули онро ба ду давра ҷудо намудан мумкин аст: давраи якум, аз соли 1924-1929, яъне даврае, ки Тоҷикистон ҳамчун ҶМШС дар ҳайати Ўзбекистон қарор дошт; давраи дуюм, аз соли 1929 то соли 1991, яъне даврае, ки Тоҷикистон ҳамчун ҚШС дар ҳайати ИҶШС баромад менамуд.

7. Қонунгузории молиявии Тоҷикистон марҳилаҳои гуногуни инкишофро паси сар намуда, дар замони соҳибистиклолии кишвар мукамал гардид. Бояд қайд намуд, ки дар ҚТ ба ислоҳоти соҳаи идоракунии молияи давлатӣ диққати аввалиндараҷа дода мешавад. Дар ташаккул ва рушди сохтори иқтисодии ҳар ҷомеаи муосир танзими давлатӣ, ки дар доираи сиёсати иқтисодӣ амалӣ мегардад, нақши пешбаранда ва муайянкунанда дорад. Низоми молиявии давлат яке аз механизмҳои нисбатан муҳиме мебошад, ки ба давлат имконияти амалӣ намудани танзими иқтисодӣ ва иҷтимоиро таъмин менамояд.

8. Даврони соҳибистиклолӣ марҳилаи ғаёли рушди қонунгузории молияи Тоҷикистон маҳсуб ёфта, ба рушди муносибатҳои иқтисодӣ ва бозоргонӣ мусоидат намуда истодааст. Ташаккули муносибатҳои иқтисодӣ ва ба вучуд омадани соҳаҳои нави рушди иқтисодӣ, пайдоиши самтҳои нави рушди стратегии кишвар (масалан, саноатикунонии босуръати миллӣ) тақмили муттасили қонунгузории молиявиро талаб менамояд. Тақмили қонунгузории молиявӣ бо як қатор омилҳо, аз ҷумла, дигаргуниҳои ғаёлияти молиявии давлат (хусусигардонӣ, дастгирии соҳибкорӣ, муқарраркунии рақами мушаххаси андозсупорӣ, ба вучуд омадани низоми устувори идоракунии молиявӣ ва ғ.) асос меёбад ва қабули қонунҳои нав ва умуман низоми қонунгузории молиявии ба талаботи объективии ҷамъият мутобиқро тақозо менамояд [3–М].

9. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии солҳои охир қабулшуда асосан ба ислоҳоти идоракунии молиявии давлат дахл доранд. Аз ин рӯ, инкишофи қонунгузории молияро дар замони истиқлолият шартан ба давраҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст:

1) солҳои 1991 то 1994, яъне солҳои аввали Истиқлолияти давлатӣ то қабули нахустин Конститутсияи ҚТ ва дигар қонунгузории соҳа. Гарчанде ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии ин давра муносибатҳоро дар баҳши алоқаманд ба низоми молия ба танзим медароварданд, маҳз онҳо заминаҳои ҳуқуқиро барои инкишофи соҳаи қонунгузории молия гузоштанд. Қабули Қонунҳои ҚТ «Дар бораи қоғазҳои қиматнок ва биржаҳои фондӣ» (с. 1992), «Дар бораи ғаёлияти иқтисодии хориҷии ҚТ» (с. 1993) ва ғ., ба ҳамин давра рост меоянд [3–М];

2) солҳои 1994-2002, ки дар ин давра Конститутсияи ҚТ қабул гардид ва он озодии ғаёлияти иқтисодӣ ва соҳибкорӣ, кафолат ва ҳифзи ҳама гуна шақлҳои моликият, аз ҷумла моликияти хусусиро муқаррар намуд. Минбаъд, дар асоси муқарраротҳои Конститутсияи ҚТ як қатор қонунҳои дигар қабул гардиданд, ки барои танзими муносибатҳои молиявӣ саҳми назаррас гузоштанд [3–М].

Аз чумла, Қонунҳои ҚТ «Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор» (с. 1995), «Дар бораи тарифи гумрукӣ» (с. 1995), «Дар бораи омори давлатӣ» (с. 1997), «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ» (с. 1998), «Дар бораи Палатаи савдои саноати ҚТ» (с. 1998), «Дар бораи бонкҳо ва фаъолияти бонкӣ» (с. 1998), «Дар бораи бахисобгирии бухгалтерӣ» (с. 1999), «Дар бораи танзими давлатии фаъолияти тичоратии хоричӣ» (с. 1999), «Дар бораи қарзгирии давлатӣ ва қарзе, ки аз ҷониби давлат кафолат дода мешавад» (с. 1999) ва ғ. [3–М];

3) аз соли 2002 пас аз қабул гардидани аввалин Қонунҳои ҚТ «Дар бораи молияи давлатии ҚТ» (с. 2002) ва «Дар бораи назорати давлатии молиявӣ дар ҚТ» (с. 2002), ки барои беҳтар намудани вазъи молиявӣ, инкишоф додани идоракунии давлатии соҳаи молия ва мутобиқ намудан ба стандартҳои байналмилалӣ молиявӣ заминаи устувор гузоштанд.

10. Қонунгузори молия ин маҷмӯи санадҳои қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерқонуние мебошад, ки муносибатҳои вобаста ба ташкил, тақсим ва истифодаи маблағҳои буҷетӣ ва ғайрибуҷетии давлатро ба танзим медарорад. Таҳлили рушди қонунгузорӣ оид ба молия аз он шаҳодат медиҳад, ки дар давраи истиқлолият қонунгузори молиявӣ дар сатҳи фаъоли рушди худ қарор дошта, барои зиёдшавии маблағҳои буҷетӣ давлатӣ ва дар ин замина, таъмин намудани иҷрои ҳадафҳои иҷтимоию иқтисодии кишвар заминаи устувор гузошта истодааст [2–М].

11. Яке аз хусусияти хоси инкишофи қонунгузори молия дар замони Истиқлолияти давлатӣ дар он зоҳир мегардад, ки ислоҳоти молияи давлатӣ дар асоси стратегияҳо ва барномаҳои давлатӣ сурат гирифта истодааст, ки ба рушди босуботи қонунгузори соҳа мусоидат менамояд. Дар ин замина, зарур аст, ки қонунгузори молия пайваста бо дарназардошти самтҳо ва вазифаҳои дар ин ҳуҷҷатҳои давлатӣ пешбинишуда тақмил дода шуда, ҷиҳати ноил шудан ба мақсадҳои дар онҳо дарҷшуда имконият фароҳам оварда шавад. Махсусан қонунгузори молияи кишвар бояд дар партави самтҳои афзалиятноки тақмили қонунгузори молия, ки дар Стратегияи миллии рушди ҚТ барои давраи то соли 2030 пешбинӣ шудаанд, рушд намояд [2–М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

1. Бо мақсади тақмили Қонуни ҚТ «Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар баҳши давлатӣ» тақлифҳои зерин пешниҳод карда мешавад:

– муқаддимаи Қонун ба талаботи қисми дуюми м. 43 Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 30 майи соли 2017, №1414 мутобиқ карда шавад. Зеро, дар он мақсад ва вазифаи Қонун инъикос карда нашудааст;

– дар м. 1 Қонуни мазкур мафҳуми «бахши давлатӣ» пешбинӣ карда шавад. Зеро, он яке аз мафҳумҳои асосии Қонуни мазкур ба ҳисоб меравад;

– аз м. 2 Қонуни мазкур калимаи дар қавсайн «(Сарқонун)» хориҷ карда шавад. Зеро, бо даровардани тағйиру иловаҳо ба Конститутсияи ҚТ аз 22 майи соли 2016 калимаи мазкур хориҷ карда шудааст;

– дар сарҳати сеюми қ. 2, м. 4 калимаи «фармонҳо» ба калимаи «фармоишҳо» иваз карда шавад. Зеро, мутобиқи қисми дуюми м. 24 Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» вазоратҳо, мақомоти назди Президенти ҚТ, мақомоти назди Ҳукумати ҚТ санади меъёрии ҳуқуқиро дар шакли «фармоиш» қабул мекунанд;

– мафҳумҳои «ҳисоботи идоракунии», ки дар қ. 1, м. 5 ва «муҳити назоратӣ», ки дар қ. 1, м. 9 пешбинӣ шудаанд, дар м. 1 Қонуни мазкур, ки мафҳумҳои асосӣ ном дорад, пешбинӣ карда шаванд. Зеро мутобиқи м. 40 Қонуни ҚТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мафҳумҳои дар матни санади меъёрии ҳуқуқӣ истифодашаванда бояд ба талаботи техникаи ҳуқуқэҷодкунии ҷавобгӯ бошанд [5–М].

2. Бо мақсади мутобиқ намудани Қонуни ҚТ «Дар бораи қарзгирии давлатӣ ва қарзе, ки аз ҷониби давлат қафолат дода мешавад» аз 11 декабри соли 1999, №886 ба Конститутсияи ҚТ пешниҳод карда мешавад, ки аз қ. 3, м. 5 калимаҳои «Мақомоти ҳокимияти давлатӣ (ҳукуматҳо) дар маҳалҳо» мувофиқан ба калимаҳои «Мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ» иваз карда шаванд ва мазмуни матни мазкур дар таҳрири зерин ифода карда шавад: «Мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҳуқуқ надорад қарзгирии давлатиро дар ҷи шакле набошад, амалӣ намояд» [5–М].

Ҳамин тариқ, бо мақсади такмили меъёри мазкур пешниҳод мегардад, ки номи м. 18 Қонуни мазкур ва қисми дуюми он дар таҳрири зерин ифода карда шаванд: «Моддаи 18. Назорат ва масъулият оид ба истифодаи маблағҳои, ки тибқи шартномаи (созишномаи) қарз бо қафолати давлатӣ гирифта шудаанд». Матни қисми дуум дар таҳрири зерин ифода карда шавад: «Қарзгиранда оид ба қарзе, ки қафолати давлатӣ дорад барои ғайримақсаднок истифода кардани воситаҳои пулие, ки бо қафолати давлатии қарз гирифта шудааст, барнагардонидан ва иҷро накардани уҳдадорихоӣ қарзӣ тибқи тартиби пешбинишудаи қонун масъулият дорад» [5–М].

ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

1. Мақолаҳои, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъби расидаанд:

[1–М]. Абдуалимзода, И.И. Ҳуқуқи молиявӣ дар низоми ҳуқуқи кишварҳои рушдбанда [Матн] / И.И. Абдуалимзода, А.Д. Ғафурзода // Идораку-

нии давлатӣ (Бахши илмҳои иқтисодӣ). – 2020. – №1(45). – С. 23-30. ISSN 2664-0651.

[2–М]. Абдуалимзода, И.И. Нақши стратегияҳои миллӣ дар рушди қонунгузории молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / И.И. Абдуалимзода // Идоракунии давлатӣ (Бахши илмҳои иқтисодӣ). – 2021. – №3(52). – С. 127-135. ISSN 2664-0651.

[3–М]. Абдуалимзода, И.И. Рушди қонунгузории молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони Истиқлолияти давлатӣ [Матн] / И.И. Абдуалимзода, А.Д. Ғафурзода // Қонунгузорӣ. – 2020. – №4(40). – С. 70-77. ISSN 2410-2903.

[4–М]. Абдуалимзода, И.И. Ташаккули қонунгузории молиявӣ дар даврони тоинқилобӣ (баъди асри миёна то соли 1917) [Матн] / И.И. Абдуалимзода // Идоракунии давлатӣ (Бахши илмҳои иқтисодӣ). – 2021. – №4(53). – С. 115-122. ISSN 2664-0651.

[5–М]. Абдуалимзода, И.И. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар бахши давлатӣ бо қонунгузории баъзе давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил [Матн] / И.И. Абдуалимзода, З. Шеров // Идоракунии давлатӣ. – 2022. – №3(57). – С. 176-185. ISSN 2664-0651.

[6–М]. Абдуалимзода, И.И. Инкишоф ва рушди қонунгузории молиявии Тоҷикистон дар давраи шӯравӣ [Матн] / И.И. Абдуалимзода // Идоракунии давлатӣ (Бахши илмҳои иқтисодӣ). – 2022. – №4/2(59). – С. 247-250. ISSN 2664-0651.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмуаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ ҷоп шудаанд:

[7–М]. Абдуалимзода, И.И. Поддержка конкурентной деятельности одно из направлений политики государства [Текст] / И.И. Абдуалимзода // Ислоҳоти низоми идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ: моделҳои муосири самаранокӣ он (Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ). – Душанбе, 2021. – С. 129-134.

[8–М]. Абдуалимзода, И.И. Пайдоиши муносибатҳои молиявӣ дар аҳди қадим ва асрҳои миёна дар сарзамини тоҷикон [Матн] / И.И. Абдуалимзода // Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккул ва рушди давлатдорӣ миллӣ (Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ). – Душанбе, 2021. – С. 30-36.

[9–М]. Абдуалимзода, И.И. Рушди қонунгузории молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / И.И. Абдуалимзода // Таъсири ҷаҳонишавӣ ба равандҳои сиёсии Тоҷикистон (Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ). – Душанбе, 2021. – С. 68-73.

**АКАДЕМИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

На правах рукописи

УДК: 347.7(575.3)
ББК: 67.99(2)3(2тадж)
А – 45

АБДУАЛИМЗОДА ИСМОИЛ ИБРОХИМ

**СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ФИНАНСОВОГО
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ТАДЖИКИСТАНА:
ИСТОРИКО-ПРАВОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук
по специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства;
история учения о праве и государстве

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертация выполнена на кафедре административного права и государственной службы Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан.

Научный руководитель: **Гафурзода Абдухалил Давлатали** – доктор юридических наук, профессор, Ректор Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан

Официальные оппоненты: **Бободжонзода Исрофил Хусейн** – доктор юридических наук, заведующий отделом теоретических проблем современного государства и права Института философии, политологии и права имени А.Баховаддинова Национальной академии наук Таджикистана

Бухориева Сафаргул Мансуровна – кандидат юридических наук, начальник отдела права и работы с кадрами Комитета по делам женщин и семьи при Правительстве Республики Таджикистан

Ведущая организация: Таджикский Государственный университет коммерции

Защита диссертации состоится «30» мая 2023 года в 10:00 на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-018 при Таджикском национальном университете (734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак, корпус 11, зал Ученого совета юридического факультета).

С диссертацией можно ознакомиться на официальном сайте www.tnu.tj и в Центральной научной библиотеке Таджикского национального университета по адресу: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки, 17.

Автореферат разослан « _____ » _____ 2023 г.

Ученый секретарь
Диссертационного совета,
доктор юридических наук, доцент

Назаров А.К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Впервые после обретения государственной независимости Республика Таджикистан вступила в новый этап исторического развития – создание суверенного, демократического, правового, светского, единого и социального государства.

Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон в своем Послании Маджлиси Оли Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» от 21 декабря 2021 года заявил, что: «В результате реализации эффективной политики государственных финансов, в частности, в направлении обеспечения финансовой устойчивости, совершенствования системы налогообложения и повышения эффективности управления государственными финансами, доходы государственного бюджета за годы независимости неуклонно росли. Кроме того, должны быть предприняты благотворные меры по переходу на международные стандарты финансовой отчетности, к полному внедрению современных программ учета финансовых операций, широкому внедрению цифровизации в отрасли»¹.

В становлении и развитии экономической структуры любого современного общества ведущую и определяющую роль играет государственное регулирование, осуществляемое в рамках избранной экономической политики. Одним из важнейших механизмов, обеспечивающих государству возможность осуществления экономического и социального регулирования, является финансовая система государства, основными звеньями которой являются бюджет, налоговая и таможенная система.

Финансовые отношения имели важное значение в истории государства и права таджиков как неотъемлемая часть общественной и государственной жизни на всех этапах государственности.

С момента обретения независимости финансовое законодательство республики находится в активном периоде своего развития, что связано с изменением экономических отношений и развитием рыночных отношений. Естественно, что возникшие в стране новые экономические отношения поставили перед финансовым, налоговым и таможенным законодательством новые задачи. Учитывая эти факторы, исследование данного вопроса представляется важным с историко-правовой точки зрения.

Одним из приоритетных направлений правовой политики Республики Таджикистан (далее – РТ) в современной эпохе является совершенство-

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 декабри соли 2021 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.prezident.tj/ru/node/865> (санаи мурочиат: 1.02.2022).

вание финансового законодательства. Согласно раздела 8, п. 18 Концепции правовой политики РТ на 2018-2028 годы, утвержденной приказом Президента РТ от 6 февраля 2018 года № 1005, одним из важных вопросов является «совершенствование законодательства в финансовой сфере с учетом формирования социально-экономического развития государства и предшествующего опыта мира»².

В эпоху государственной независимости, с совершенствованием финансового законодательства, финансовая деятельность государства рассматривалась как важная и необходимая составляющая системы социальной политики государства, использовались различные средства и методы, которые были направлены на сокращение социального неравенства.

Финансовое законодательство Таджикистана прошло разные этапы развития и совершенствовалось в период независимости страны. Следует отметить, что в РТ основное внимание уделяется реформам в сфере управления государственными финансами.

В становлении и развитии экономической структуры любого современного общества ведущая и определяющая роль принадлежит государственному регулированию, которое осуществляется в рамках экономической политики. Финансовая система государства является одним из важнейших механизмов, обеспечивающих государству возможность осуществления экономического и социального регулирования.

Период независимости считается активным этапом развития финансового законодательства Таджикистана, что способствует развитию экономических и рыночных отношений. Становление экономических отношений и появление новых направлений экономического развития, появление новых направлений стратегического развития страны (например, ускоренная индустриализация страны) требуют постоянного совершенствования финансового законодательства.

Совершенствование финансового законодательства основано на ряде факторов, в том числе на изменении финансовой деятельности государства (приватизация, поддержка бизнеса, установление специфической налоговой ставки, установление устойчивой системы управления финансами и др.), а также на принятии новых законов и совершенствование системы общего финансового законодательства объективность общества требует адаптации.

С учетом положений вышеуказанных документов в решении этих проблем может помочь глубокий научный анализ вопроса.

² Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2018, № 1005 тасдиқ шудааст // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шақли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 27.10.2022).

Одним из важнейших направлений финансовой деятельности государства в современных условиях глобализации и финансово-экономического кризиса является правильное, упорядоченное и эффективное налаживание финансового управления и внутреннего контроля в государственном секторе. Потому что рыночная экономика не может успешно и стабильно развиваться без хорошо организованной финансовой системы и регулируемого финансового рынка.

Финансовая система и финансовый рынок функционируют на основе рыночной экономики, создающей материальные и духовные блага. В то же время они определяют условия самой рыночной экономики. Поэтому в условиях рыночной экономики чрезвычайно важную роль играют финансовый менеджмент и внутренний контроль в государственном секторе. Поэтому научное изучение данного вопроса с теоретической и практической точки зрения имеет важное значение для развития правовой и экономической системы страны.

В последние годы приняты важные документы по совершенствованию законодательства в финансовой сфере, в том числе: Концепция правовой политики РТ на 2018-2028 годы (2018 г.)³, Стратегия управления государственными финансами РТ за период до 2030 года (2020 г.)⁴; Национальная стратегия развития РТ за период до 2030 года (2016 г.)⁵ и другие программные документы; принимая во внимание вышеназванные документы, в решении этих проблем может помочь глубокий научный анализ вопроса.

В зарубежном научном пространстве исследователями изучаются общие вопросы финансового законодательства. Однако, отдельного диссертационного исследования в этом направлении в Республике Таджикистан до сих пор нет. Большинство историко-правовых аспектов становления и развития финансового законодательства Таджикистана не проработано. Поэтому с научно-теоретической точки зрения данное диссертационное исследование считается актуальным.

³ Концепсияи сиёсати ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2018, № 1005 тасдиқ шудааст // Махзани мутамааркази иттилоотӣ-ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 27.10.2022).

⁴ Стратегияи идоракунии молияи давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2018, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 марти соли 2009, № 639 тасдиқ шудааст // Махзани мутамааркази иттилоотии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 27.10.2022).

⁵ Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, ки бо қарори Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016, № 636 тасдиқ шудааст // Махзани мутамааркази иттилоотии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 27.10.2022).

Степень изученности научной темы. В области юриспруденции некоторыми отечественными учеными Республики Таджикистан, такими как Ф.Т. Тохиоров⁶, А.Г. Халикзода⁷, М.З. Рахимзода⁸, А.Д. Гафурзода⁹, Ш.К. Гаюризода¹⁰, И.Х. Давлатов¹¹, Т.Р. Пирзода¹², Ш.М. Исмаилов¹³, Э.С. Насриддинзода¹⁴, П.З. Мирзоев¹⁵, М.С. Ходжиев¹⁶, Ж.Ю. Рустамзода¹⁷, З.А. Рахимов¹⁸, Ш. Рахимзода¹⁹ и другими исследовались различные аспекты этой темы.

⁶ Тохиоров Ф.Т. Актуальные проблемы истории и теории государства и права в условиях государственной независимости Республики Таджикистан. – Душанбе, 1988. – 369 с.; Тохиоров Ф.Т. Становление советского права в Таджикистане. – Душанбе, 1987. – 170 с.; Тохиоров Ф.Т. Правовая система Таджикской АССР (1924-1929 гг.): учебное пособие. – Душанбе, 1988. – 240 с.

⁷ Халиков А.Г. Правовая система зороастризма: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2004. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.disserscat.com/content/pravovaya-sistema-zoroastrizma> (санаи муруҷиат: 12.04.2021); Тохиоров Ф.Т., Халиков А.Г. Проблемы власти и правосудия в «Авесте» // Авеста в истории и культуре Центральной Азии: сб. науч. ст., посвящ. 2700-летию создания «Авесты» и 10-летию независимости Республики Таджикистан. – Душанбе, 2001. – С. 115-131.

⁸ Рахимов М.З. Хукуки сохиборӣ: китоби дарсӣ. – Душанбе: Деваштич, 2005. – 408 с.

⁹ Гафурзода А.Д., Рустамзода Ч.Ю. Хукуки молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ. – Душанбе: Матбааи АИДНПЧ, 2022. – 360 с.; Гафуров А.Д. Формирование и развитие финансового права развивающихся стран (на примере Исламской Республики Афганистан, Исламской Республики Иран, Кыргызской Республики и Республики Таджикистан) / под ред. д-ра юрид. наук, проф. Шерипова Н.Т. – Душанбе: Сино, 2012. – 308 с.; Гафуров А.Д. Правовое регулирование банковской деятельности в Республике Таджикистан: учебное пособие / под ред. А.Н. Козырина. – М.: ЦППИ, 2014. – 211 с.

¹⁰ Гаюров Ш.К. Хукуки молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ / зери таҳрири Н.Ш. Шонасридинов. – Душанбе: Сино, 2005. – 216 с.

¹¹ Давлатов И.Х. Становление и развитие таджикской банковской системы. – Душанбе: «Ирфон», 2005. – 320 с.

¹² Пирзода Т.Р. Танзими хукуки фаъолияти сохиборӣ дар бозори хизматрасонию бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун аъзои Созмони Умумиҷаҳонии Савдо: автореф. дис. ... номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2018. – 204 с.

¹³ Танзими хукуки фаъолияти сохиборӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: васоити таълимӣ / зери таҳрири умумии д.и.х., профессор Исмаилов Ш.М. – Душанбе: Деваштич, 2007. – 264 с.

¹⁴ Насриддинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: «Меҳрона-2017», 2019. – 204 с.

¹⁵ Мирзоев П.З. Хукуки бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон: васоити таълимӣ (Маҷмӯи лексия ва масъалаҳои амалӣ). – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – 200 с.

¹⁶ Ҳоҷиев М.С. Қонуномаи Сосониён ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқӣ: таҳқиқоти таърихӣ-ҳуқуқӣ: автореф. дис. ... номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ. – Душанбе, 2021. – 55 с.

¹⁷ Рустамзода Ч.Ю. Хукуки молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон: қисми умумӣ: воситаи таълимӣ. – Душанбе, 2021. – 208 с.; Рустамзода Ч.Ю. Государственный финансовый контроль в сфере бюджетных отношений Республики Таджикистан: организационно-правовые основы: монография / под ред. Е.Ю. Грачевой. – Москва: Проспект, 2021. – 235 с.

¹⁸ Рахимов З.А. Банковская система Таджикистана. – М.: Диалог-МГУ, 1999. – 200 с.; Рахимов З.А. Банковская система и экономическое развитие Таджикистана. – Душанбе: Ирфон, 2002. – 288 с.

¹⁹ Рахимзода Ш. Муомилоти пулӣ ва қарз. – Душанбе: ЭР-граф, 2008. – 450 с.

Отдельные части финансового законодательства на уровне диссертации исследованы отечественными учеными А.В. Золотухиным²⁰, Ф.М. Расуловым²¹, Х.Х. Саидовым²², С.П. Хаитовым²³ и др.

В дореволюционной научной литературе исследование правового регулирования банковской системы и анализ ее деятельности с правовой точки зрения содержались в основном в работах таких русских ученых, как Д.Д. Батюшков, И.С. Блюх, Л.И. Кауфман, В.А. Лебедев, С.Н. Петишкин, Л.Н. Яснопольский и др. В советский период деятельность банковской системы была отражена в трудах М.М. Агаркова²⁴, Л.В. Бричко²⁵, А.В. Венедиктова²⁶, Н.Г. Скарженковского²⁷, В.Н. Твердохлебова²⁸ и других исследователей.

В современных условиях комплексному исследованию правовых вопросов становления и развития финансового законодательства Таджикистана не уделялось должного внимания в отечественной юридической науке. Отдельные вопросы его правового регулирования обсуждались в периодической юридической литературе.

В отечественном правоведении относительно формирования развития финансового законодательства РТ профессор А.Д. Гафурзода в книге "Финансовое право РТ» подчеркивает, что развитие государственного финансового законодательства происходит наряду с развитием общественных финансовых отношений, и в рамках регулирования этих отношений уче-

²⁰ Золотухин А.В. Правовое обеспечение страхования предпринимательских рисков по гражданскому праву Республики Таджикистан: дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2016. – 316 с.

²¹ Расулов Ф.М. Развитие законодательства о финансово-контрольной деятельности в Таджикистане (1917-2014 гг.): дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2015. – 189 с.

²² Саидов Х.Х. Формирование и развитие таможенного законодательства в советском и постсоветском Таджикистане: историко-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2016. – 167 с.

²³ Хаитов С.П. Становление и развитие налогового законодательства в Таджикистане (вторая половина XIX – начало XXI вв.): дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2011. – 206 с.

²⁴ Агарков М.М. Основы банковского права; Учение о ценных бумагах. – 3-е изд., стер. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 336 с.; Агарков М.М. Основы банковского права: курс лекций; Учение о ценных бумагах: науч. исслед. – 2-е изд. – М.: Бек, 1994. – 349 с.

²⁵ Бричко Л.В. Законодательство о расчетах в народном хозяйстве СССР. – М.: Юрид. лит., 1977. – 103 с.

²⁶ Венедиктов А.В. Основные проблемы банковского законодательства: К проекту Кредитного устава СССР / НКФ СССР. Институт экономических исследований. – М.: Фин. изд-во НКФ СССР, 1925. – 27 с.; Венедиктов А.В. Договорная дисциплина в промышленности / Ленинградское отделение Коммунистической академии; Институт советского строительства и права. – Л.: Изд-во Лениноблисполкома и Ленсовета, 1935. – 212 с.

²⁷ Скарженковский Х. Очерк советского банковского права. – Сталинабад, 1958. – 385 с.

²⁸ Твердохлебов В.Н. Государственный кредит. – Л.: Финансовое изд-во НКФ СССР. Ленингр. област. отд-ние, 1928. – 164 с.

ными Российской Федерации также делается акцент на принятии комплексного законодательства²⁹.

В контексте вышеприведенного мнения российский ученый Е.Ю. Грачева подчеркивает, что в стране должен быть принят федеральный закон «О государственном финансовом контроле», а все отношения в этом направлении должны регулироваться в рамках отдельного нормативно-правового акта. Она обосновывает свое мнение тем, что до сих пор сложившиеся финансовые отношения государства не в полной мере вошли в сферу официально-правового регулирования в части финансового контроля³⁰.

В то же время исследователь Д.Н. Маслов подчеркивает, что «развитие финансового и бюджетного законодательства зависит от требований наибольшего числа финансовых субъектов, обогащения финансовых ресурсов государства, быстрого развития стратегических государственных отраслей и других надежных основ»³¹.

Связь исследований с программами и научной тематикой. Диссертация выполнена в рамках научного проекта кафедры права и сравнительного правоведения факультета дипломатии и политики Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан. (Правовое регулирование общественных отношений в современной эпохе) на 2020-2025 годы.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Основной целью исследования является комплексный анализ правового регулирования формирования и развития финансового законодательства на территории исторического и современного Таджикистана. Целью данного исследования является историко-правовое исследование возникновения и развития финансового законодательства на основе анализа исторических научных материалов, юридических документов, научной литературы и на их основе – разработка особенностей формирования финансового законодательства в конкретные исторические периоды, а также действующее финансовое законодательство Республики Таджикистан.

Задачи исследования. Для достижения цели исследования в диссертации поставлены следующие задачи:

²⁹ Гафурзода А.Д., Рустамзода Ч.Ю. Хукуки молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ. – Душанбе: Матбааи АИДНПҶ, 2022. – С. 50-51.

³⁰ Грачева Е.Ю. Проблемы правового регулирования государственного финансового контроля: дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 2000. – 378 с.

³¹ Маслов Д.Н. Развитие бюджетного законодательства и финансовой деятельности Российской империи в конце XIX – начале XX веков (историко-правовой аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – СПб., 2010. – 22 с.

- определение зарождения финансовых отношений в древние времена и “Авесты”, от средневековой истории до советской и постсоветской эпохи;
- исследование зарождения и развития финансового законодательства Таджикистана в советское время;
- анализ становления и развития финансового законодательства в период независимости страны;
- обзор и изучение этапов развития финансового законодательства Республики Таджикистан;
- анализ развития финансового законодательства о государственном контроле и управлении финансовой сферой;
- определение приоритетных направлений дальнейшего развития финансового законодательства в современных условиях;
- разработка перспектив развития финансового законодательства Республики Таджикистан.

Объект исследования. Объект диссертационного исследования охватывает становление и развитие финансового законодательства на территории исторического и современного Таджикистана, а также связан с изучением истории возникновения, становления и формирования финансового законодательства.

Предмет исследования. Предметом диссертационного исследования являются мнения и взгляды ученых на зарождение и развитие финансового законодательства, теоретические и практические аспекты формирования системы финансового законодательства Республики Таджикистан, а также соответствующие правовые нормы, регулирующие финансовые отношения и правоприменительную практику в этом направлении.

Этап, место и период исследования. Несмотря на то, что данное диссертационное исследование посвящено одному из важных теоретических и практических вопросов развития финансового законодательства Республики Таджикистан, в одном случае рассматриваются вопросы досоветского периода и советского периода развития финансового законодательства, а именно в рамках современных научных и практических представлений; развитие финансового законодательства республики в эпоху государственной независимости носит комплексный характер.

Период диссертационного исследования охватывает **2019-2022 г.г.**

Теоретические основы исследования. Теоретической основой диссертационного исследования являются научно-теоретические работы отечественных и зарубежных ученых по различным аспектам истории становления финансового законодательства. Основу диссертационного исследования составляют труды советских и постсоветских правоведов и историков, а также научные труды по теории государства и права, истории государства и права, страховому праву, бюджетному праву,

налоговому праву, финансовому праву, инвестиционному праву в Таджикистане и др.

При разработке диссертации автор ссылался на работы отечественных и зарубежных ученых Ф.Т. Тахирова, А.Г. Халикзода, М.З. Рахимзода, А.Д. Гафурзода, Ш.К. Гаюрзода, И.Х. Давлатова, Т.Р. Пирзода, Ш.И. Исмаилов, Э.С. Насриддинзода, П.З. Мирзоев, М.С. Ходжиева, Ж.Ю. Рустамзода, З.А. Рахимова, Ш. Рахимзода, Д.Д. Батюшкова, И.С. Блюха, Л.И. Кауфмана, В.А. Лебедева, С.Н. Петишкина, Л.Н. Яснопольского, М.М. Агаркова, Л.В. Бричко, А.В. Венедиктова, И.С. Гуревича, М.Л. Когана, Н.Г. Скарженковского, В.Н. Твердохлебова и других ученых.

Методологические основы исследования. В основе методов исследования диссертации лежат общефилософские и специально-правовые методы. В ходе исследования через методы диалектико-материалистического исследования были определены общенаучные философские методы, в том числе философские категории «понятие», «сущность», «цель», «система». Кроме того, в диссертационном исследовании использовались специальные правовые методы, такие как историко-правовой, статистический и социологический анализ. В ходе диссертационного исследования использовались методы частного, логического, историко-правового, сравнительно-правового анализа и др., и с их помощью научному анализу подвергались историко-правовые аспекты исследуемой темы.

Эмпирические предпосылки. Нормативную базу исследования составляют Конституция Республики Таджикистан, Закон Республики Таджикистан «О государственных финансах Республики Таджикистан», Закон Республики Таджикистан «О финансовом управлении в государственном секторе» и иные нормативно-правовые документы, а также финансово-правовые документы СССР и историко-правовые источники финансирования на исторической земле таджиков.

Научная новизна исследования. Научная новизна диссертационного исследования заключается в исследовании вопросов историко-правовых аспектов становления и развития финансовых отношений. В данном исследовании впервые проанализирован вопрос о происхождении и становлении финансового законодательства в Республики Таджикистан – сложная форма на целостном уровне с историко-правовой точки зрения.

Положения, выносимые на защиту. В диссертационном исследовании были разработаны следующие основные положения и выводы, определяющие научную новизну, которые выносятся на защиту:

1. Налоги складываются на ранних стадиях развития человеческого общества, когда племенные объединения становятся государственными структурами. Это были пожертвования, которые подданные делали госу-

дарству для защиты своей жизни, свободы и имущества. Превращение племенных союзов в государственную структуру – важный этап возникновения налогов.

Поэтому появление налогов на нынешней территории Таджикистана следует отнести к появлению первых государственных структур на этой территории. Важно подчеркнуть, что в догосударственных общинах существовали своеобразные налогово-подобные платежи. В связи с тем, что одним из налоговых символов является государство, платежи подгосударственных сообществ сложно назвать налогом.

2. Опыт регулирования финансовых отношений в истории таджикской государственности позволяет рекомендовать следующие моменты на пути установления и совершенствования законодательства и реализации государственной налоговой политики в отношении женщин. Некоторые этапы государственности, особенно период правления царя из династии Сасанидов Хосрова I Ануширвана, показывают, что в этот период женщины были полностью освобождены от уплаты налогов. Поэтому и ныне, по прошествии многих столетий, Ануширван известен как праведный царь.

Поэтому предлагаем, с учетом реализации государственной налоговой политики в отношении женщин, повышение статуса женщин в обществе, реализацию социальной справедливости, и с учетом физиологического состояния женщин-матерей НДС ставка для мужчин и женщин должны быть пересмотрены, чтобы устранить дискриминацию и снизить ставку подоходного налога для женщин.

3. Понятно, что во всех сферах существуют соответствующие привилегии для женщин как уязвимого слоя общества, особенно в сфере пенсионного обеспечения, в сфере труда и т.д. Несмотря на то, что были приняты определенные государственные программы по поддержке женского предпринимательства, не учитывалось налогообложение в отношении женщин в сфере бизнеса, особенно женщин-предпринимателей, работающих и осуществляющих деятельность по патентам.

Согласно постановлению Правительства РТ от 03.08.2013 г. № 361 ставка налога устанавливается одинаковой для предпринимателей, осуществляющих предпринимательскую деятельность по патентам, независимо от пола. Известно, что женщины, в зависимости от своего физического и физиологического состояния, регулярно болеют каждый месяц, и в этот период они не могут нормально выполнять свою трудовую деятельность как в сфере труда, так и в сфере предпринимательской деятельности. Даже согласно хадисам и аятам Священного Корана, женщины-матери свободны от поста и молитвы во время обычной болезни. Поэтому мы предлагаем пересмотреть и снизить налоговую ставку для женщин-предпринимателей,

лично осуществляющих предпринимательскую деятельность посредством патента, по сравнению с предпринимателями-мужчинами.

4. В завершение изучения вопросов регулирования страховой деятельности в истории таджиков как важной части финансовой деятельности можно сделать следующий вывод: средства, которые собирались для страховых фондов в древности в государственном устройстве исторического Таджикистана, тратились не только на компенсацию ущерба при несчастных случаях, но и на свадебные церемонии и др. обряды, направлялись на пользу тех, кто имел право на эти средства.

Если в одно время эта система не соответствует методам работы и принципам современной страховой системы и даже упрощает ее, то, с другой стороны, справедливость в распределении собранных средств становится более очевидной. В настоящее время как частные, так и государственные страховые компании обращают внимание только на ущерб, причиненный застрахованным. В случае невозникновения возможных убытков средства будут конвертированы в прибыль страхового учреждения.

Страхование ограничивается определенным объектом или вопросом, в связи с которым была выплачена страховая сумма. Поэтому отличительной чертой страхования, отраженной в Ветхом Завете и в священной книге зороастрийцев “Авеста”, в законах государства Сасанидов, а также более поздних таджикских государств, было то, что застрахованный мог получить деньги из страхового фонда по всем вопросам для решения своих проблем, а страховые фонды были не только от несчастных случаев, но и по другим вопросам: такие важные общественные мероприятия, как свадьбы и похороны, тоже финансировались из этого фонда.

5. Анализируя принятие и реализацию финансового законодательства в советское время в Таджикистане, их можно разделить на шесть групп:

- 1) нормативные правовые акты, утверждаемые центральным общесоюзным органом власти;
- 2) нормативные правовые документы, утверждаемые центральным органом союзной республики;
- 3) нормативно-правовые документы, принятые Наркомфином и другими наркоматами;
- 4) нормативные правовые акты, принятые уполномоченным органом, относящиеся к сферам финансовой деятельности, т. е. к деятельности Госстарха, таможенной, налоговой и др.;
- 5) нормативные правовые документы, принимаемые органами местного самоуправления;
- 6) международно-правовые документы.

6. Развитие финансового законодательства РТ в советский период было в трех основных направлениях: 1) налоговое; 2) таможенное; 3) страхование. Изучая страхование, можно разделить процесс его становления и развития на два периода. Первым периодом были 1924-1929 годы, то есть период, когда Таджикистан входил в состав Узбекистана на правах автономии. Второй период, с 1929 по 1991 год, то есть до периода, когда Таджикистан входил в состав Советского Союза как союзная республика.

7. Финансовое законодательство Таджикистана прошло различные этапы развития и совершенствовалось в период независимости страны. Следует отметить, что в Республике Таджикистан основное внимание уделяется реформам в сфере управления государственными финансами. В формировании и развитии экономической структуры любого современного общества ведущая и определяющая роль принадлежит государственному регулированию, которое осуществляется в рамках экономической политики. Финансовая система государства является одним из важнейших механизмов, обеспечивающих государству возможность осуществления экономического и социального регулирования.

8. Период независимости считается активным этапом развития финансового законодательства Таджикистана, что способствует развитию экономических и рыночных отношений. Становление экономических отношений и появление новых направлений экономического развития, появление новых направлений стратегического развития страны (например, ускоренная национальная индустриализация) требуют постоянного совершенствования финансового законодательства.

Совершенствование финансового законодательства основано на ряде факторов, в том числе на изменении финансовой деятельности государства (приватизация, поддержка предпринимательской деятельности, установление специфической налоговой ставки, установление устойчивой системы управления финансами и др.), принятии новых законов и общей системе финансового законодательства, требующих соблюдения объективных интересов общества

9. Принятые в последние годы нормативные правовые акты в основном связаны с реформами финансового управления государством. Поэтому развитие финансового законодательства в период независимости можно условно разделить на следующие периоды::

1) 1991-1994 годы, то есть первые годы государственной независимости до принятия первой Конституции Республики Таджикистан и иных соответствующих законодательных актов. Хотя нормативные правовые акты этого периода регулировали отношения в сфере, связанной с финансовой системой, они заложили правовые основы развития финансового законодательства. Этому периоду соответствует принятие законов РТ «О цен-

ных бумагах и фондовых биржах» (1992), «О внешнеэкономической деятельности РТ» (1993 г.) и др.;

2) 1994-2002 годы, в течение которых была принята Конституция Республики Таджикистан, установившая свободу экономической и предпринимательской деятельности, гарантии и защиту всех форм собственности, в том числе частной собственности. Впоследствии на основе положений Конституции Республики Таджикистан был принят ряд других законов, которые внесли значительный вклад в регулирование финансовых отношений. В частности это Законы РТ «О валютном регулировании и валютном контроле» (1995 г.), «О таможенном тарифе» (1995 г.), «О государственной статистике» (1997 г.), «Об аудиторской деятельности» (1995 г.), "О Торгово-промышленной палате РТ" (1998 г.), "О банках и банковской деятельности" (1998 г.), "О бухгалтерском учете" (1999 г.), "О регулировании внешнеэкономической деятельности" (1999 г.), "О государственных заимствованиях и долгах, гарантированных государством" (1999 г.) и др.;

3) с 2002 года, после принятия первых Законов Республики Таджикистан «О государственных финансах Республики Таджикистан» (2002 г.) и «О государственном финансовом контроле в Республике Таджикистан» (2002 г.), государству удалось улучшить финансовое положение, развивать обеспечение государственного управления финансовым сектором и его адаптацию к международным финансовым стандартам.

10. Одной из особенностей развития финансового законодательства в период государственной независимости является то, что реформы государственных финансов осуществляются на основе государственных стратегий и программ, которые способствуют стабильному развитию законодательства в отрасли. В связи с этим необходимо постоянное совершенствование финансового законодательства с учетом направлений и задач, предусмотренных в этих государственных документах, и обеспечения возможности достижения заявленных в них целей. В частности финансовое законодательство страны должно развиваться с учетом приоритетных направлений совершенствования финансового законодательства, которые предусмотрены в Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года.

В целях завершения законодательства целесообразно внести следующие изменения и дополнения:

1. В целях усовершенствования Закона РТ «О финансовом управлении и внутреннем контроле в государственном секторе» вносятся следующие предложения:

- преамбулу Закона о требованиях части второй ст. 43 Закона Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» от 30 мая 2017

года № 1414 необходимо адаптировать, потому что это не отражает цели и функции Закона;

– в ст. 1 настоящего Закона следует предусмотреть понятие «государственный сектор», потому что это считается одним из основных понятий данного Закона;

– из ст. 2 настоящего Закона слова в скобках – (Основной закон) – исключить. Данные слова убраны внесением изменений в Конституцию Республики Таджикистан от 22 мая 2016 года;

– в третьем абзаце п. 2 ст. 4 таджикского текста Закона слово «приказы» заменить словом «распоряжения», поскольку согласно части второй ст. 24 Закона Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» министерства, органы при Президенте Республики Таджикистан, органы при Правительстве Республики Таджикистан принимают нормативные правовые акты в форме приказов;

– понятия «управленческий отчет» в п. 1 ст. 5 и «контрольная среда» в п. 1 ст. 9 предусмотрены ст. 1 этого Закона, которая называется «Основные понятия», поскольку по тексту ст. 40 Закона Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» понятия, используемые в тексте нормативного правового акта, должны соответствовать требованиям правотворческой техники.

2. В целях адаптации Закона Республики Таджикистан «О государственных займах и долгах, гарантируемых государством» от 11 декабря 1999 года № 886 к Конституции Республики Таджикистан предлагается название п. 3 ст. 5 "Органы государственной власти (правительства) на местах" заменить на "Местные органы государственной власти".

Таким образом, в целях усовершенствования данного стандарта предлагается название ст. 18 настоящего Закона изложить в следующей редакции: «Статья 18. Контроль и ответственность за использование денежных средств, которые были получены по кредитному договору (договору) с государственной гарантией». Текст части второй изложить в следующей редакции: «Заёмщик несёт ответственность за нецелевое использование денежных средств, полученных под государственную гарантию займа, невозврат и неисполнение обязательств по займу в соответствии и в порядке, установленном законом».

Теоретическая и практическая значимость исследования. Результаты исследования состоят из научных выводов и предложений по формированию и развитию финансового законодательства в Таджикистане. Результаты диссертационного исследования могут стать основой для совершенствования действующих норм финансового законодательства РТ, способствовать совер-

шенствованию финансовой системы государства и компетентных государственных органов в сфере государственных финансов.

Также основные положения данной научной работы закладывает фундамент для развития правового регулирования финансовых отношений Таджикистана и развития финансового законодательства государства.

В то же время отдельные части исследуемой научной работы могут способствовать совершенствованию государственных программ и долгосрочных стратегий в сфере государственных финансов.

Наряду с областью науки результаты данного исследования могут также способствовать образовательному процессу для продвижения отраслей налогового права, финансового права, банковского права, предпринимательского права и в некоторой степени, отдельных институтов теории государства и права.

Степень достоверности результатов. Степень достоверности результатов исследования выражается в том, что выводы и предложения, разработанные автором в диссертации, могут быть целенаправленно использованы в следующих направлениях: совершенствование законотворческой деятельности в сфере финансов; внесение изменений и дополнений в действующее финансовое законодательство; принятие и реализация программных документов по совершенствованию и развитию финансовой системы страны с точки зрения действующей нормативно-правовой базы и тому подобное. Достоверность результатов исследования доказана их использованием в законотворческом процессе.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема и содержание НИР на соискание ученой степени кандидата юридических наук соответствуют паспорту научной специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства; История учения о праве и государстве.

Личный вклад соискателя ученой степени. Личный вклад автора диссертации определяется уровнем научной новизны диссертационного исследования, научных тезисов, которые выносятся на защиту, научных статей, докладов на республиканских и международных научно-практических конференциях.

Способ написания, изложение проблемы, стиль диссертации показывают личный вклад автора. Также автор диссертации представил предложения по становлению и развитию банковской системы РТ: историко-правовые аспекты в статьях и выступлениях на республиканских и международных научно-практических конференциях.

Апробация и применение результатов диссертации. Диссертация была подготовлена на кафедре административного права и государственной службы Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан и была предметом научного обсуждения.

По теме диссертационного исследования соискатель выступал с докладами на ряде республиканских и международных научно-теоретических и научно-практических семинаров, конференций, таких как:

1) международные и республиканские научно-практические конференции:

- Международная научно-практическая конференция (Душанбе, 2021 г.) – доклад на тему «Реформы системы государственного управления и государственной службы: современные модели ее эффективности;

- «Роль Эмомали Рахмона в становлении и развитии национальной государственности» (Душанбе, 2021 г.) – доклад на тему «Зарождение финансовых отношений в Ветхом Завете и Средневековье на земле таджиков»;

- Республиканская научно-практическая конференция» (Душанбе, 2021) – доклад на тему «Влияние глобализации на политические процессы Таджикистана».

Публикации по теме диссертации. По теме диссертации и ее сути автором опубликовано 9 научных статей, в том числе 6 в рецензируемых журналах, рекомендованных ВАК при Президенте РТ, и 3 статьи в других изданиях.

Структура и объем диссертации. Диссертационное исследование состоит из списка сокращений, введения, двух глав, пяти подразделов, заключения и списка литературы. Общий объем диссертации составляет 165 страниц.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во **введении** диссертации раскрываются проблемы исследуемой темы, взаимосвязь темы работы и научной темы, степень изученности темы диссертации, объект диссертационного исследования, цель и задачи исследования, методы исследования, нормативная база диссертационного исследования, теоретико-методологические основы исследования, научная новизна исследования, соответствие диссертации паспорту научной специальности, положения, выносимые на защиту, теоретическая и практическая значимость исследования, также определяются оценка результатов диссертационного исследования, личный вклад соискателя ученой степени, внедрение результатов диссертации на практике, публикации по теме диссертации, структура и объем диссертации.

Первая глава диссертации – «**Зарождение и становление финансового законодательства в постсоветское время в Таджикистане**» состоит из двух параграфов.

Первый параграф первой главы – **«Зарождение финансовых отношений с древних времен и «Авесты» до советского периода на земле таджиков»** полностью посвящен исследованию вопросов становления и развития системы финансового законодательства на основе древних времен и «Авесты».

В данном параграфе изучена система финансового законодательства древних государств Средней Азии, и особенно государств, находившихся на исторической территории Таджикистана. Рассматривается развитие и становление финансовой системы в истории таджикской государственности до присоединения Таджикистана к Советскому Союзу, в основном в трех направлениях, то есть в направлении налогов, денег и денежных отношений, а также страхования.

Изучение вопросов системы финансового законодательства на материале книг «Авеста», «Шахнаме», «История Табари», Закона Сасанидов «Книги тысячи судебных решений» (Сасанидского судебника), реформ Ануширвана Сасанида в области налоговой системы, политики Низам-ул-Мулька, а также реформ финансовой системы при Саманидах.

В средние века ядром Саманидского государства считался экономически развитый центр Средней Азии, территория которого находилась между реками Сырдарья и Амударья.

Один из великих ученых и мыслителей исламского права Абу Ханифа Ну'ман ибн Сабит Куфаги, известный в народе как имам Азам, высказал интересные идеи по этому поводу, анализ которых и сегодня не утратил своего научного и практического значения для понимания необходимости налогов и правил, его социальный аспект по-прежнему важен.

Второй параграф посвящен вопросу **«Происхождения и развития финансового законодательства Таджикистана в советский период»**. В нем подробно рассматривается новейшая история формирования финансового законодательства Таджикистана. История развития финансовой системы начинается с 1924 года, когда в составе Узбекской ССР была образована Таджикская Автономная Советская Социалистическая Республика.

Система финансового законодательства в период Советского Союза включала области бюджета, финансового контроля, валюты, ценных бумаг и др. В данном подразделе система правовых актов в сфере регулирования финансовых отношений разделена на три группы. Первая группа – налоговое законодательство. Во времена Советского Союза был проведен ряд реформ в системе налогообложения, которые в основном заключались в принятии нормативно-правовых актов. Первые реформы в этом направлении начались в 1930 г. в СССР и коренным образом изменили систему налого-

обложения. 2 сентября 1930 г. было принято постановление ВЦИК «О реформах». В 1931 г. был утвержден ряд конкретных решений о реформах. В 1936 году была изменена система оплаты для государственных предприятий и колхозно-кооперативного сектора.

Общие реформы в налоговой системе были проведены в 1930 г. Как и система акцизного налога, промышленный налог и ряд других налогов были объединены в единый налог на сделки.

Вторую группу составляют нормативно-правовые акты в сфере регулирования таможенных отношений. В этой группе обсуждался ряд нормативно-правовых документов и подзаконных актов. 13 марта 1922 г. Президиум ВЦИК принял Постановление «О внешней торговле». Этот документ устанавливал, что «внешняя торговля РСФСР является государственной монополией». В то же время другим постановлением этого учреждения от 16 октября 1922 г. «О внешней торговле» четко установлено, что таможенное законодательство представляет собой систему правовых норм, направленных на защиту прав народного хозяйства и решение финансовых проблем.

По вопросам ввоза и вывоза Президиум ВЦИК принял Указ, ставший основой для дальнейшего принятия Таможенного устава СССР в 1924 году. В связи с этим Декретом Совета Народных Комиссаров от 31 марта 1922 г. было утверждено временное положение о местных таможенных учреждениях. В 1922 г. 283 местных таможенных учреждения 8 уездов, в том числе Туркестанского, вошли в состав Таможенного управления Наркомата внешней торговли СССР.

Третью группу составляют законодательные акты в области страхования. Немало успехов было и в практике реализации законодательства в сфере страхования. Несмотря на то, что экономика СССР развивалась на основе плановых методов, и страхование устанавливалось как финансовая монополия, именно советское страховое законодательство сыграло значительную роль в становлении страхового законодательства в постсоветскую эпоху.

Важным этапом в развитии страховой деятельности стало принятие Центральным Исполнительным Комитетом (ЦИК) и Советом Народных Комиссаров (СНК СССР) 18 сентября 1925 г. Правил о государственном страховании. Страхование во всех его формах и видах было объявлено монополией государства, а также было установлено, что «государственное страхование осуществляется на всей территории Советского Союза единой страховой организацией – Госстрахом (Главным управлением государственного страхования Министерства финансов СССР).

Гражданский кодекс СССР включал всего пять статей о страховании в главе «Государственное страхование». Страхование было введено еще в

1922 г., и только с 1924 г., когда советская экономика стала несколько более устойчивой, оно стало развиваться. Допускались добровольное страхование жизни и страхование от несчастных случаев, смешанное страхование жизни, страхование ответственности в связи с утратой трудоспособности вследствие несчастного случая.

Важным этапом в развитии законодательства о личном страховании стало принятие в 1956 г. новых правил смешанного страхования жизни. В соответствии с Правилами гражданам разрешалось заключать договоры не только на 10, 15 и 20 лет, как раньше, но и на не столь длительный срок в 5 лет. В 1956-1961 гг. среднегодовой доход от личного страхования увеличился в 5 раз.

Развитие финансового законодательства в Советском Союзе обусловило формирование и развитие современной системы финансового законодательства Советского Таджикистана.

Вторая глава диссертационного исследования посвящена вопросам **«Развития финансового законодательства Республики Таджикистан в эпоху государственной независимости»**. Эта глава состоит из трех подразделов.

В первом параграфе были рассмотрены проблемы **«Общей характеристики этапов развития финансового законодательства Республики Таджикистан в период государственной независимости»**.

В Республике Таджикистан основное внимание уделяется реформам в сфере управления государственными финансами. Финансовая система государства является одним из важнейших механизмов, обеспечивающих государству возможность осуществления экономического и социального регулирования.

В первые годы государственной независимости Республика Таджикистан столкнулась с массой проблем в плане финансово-экономической перестройки, были полностью изменены и реформированы её экономико-социальная и политико-правовая структуры. Среди этих изменений – переход к рыночной экономике, свобода экономической деятельности и предпринимательства, равенство и защита всех форм собственности, новая правовая и финансовая система.

За период независимости был принят ряд законодательных актов и иных подзаконных актов, регулирующих важные вопросы системы финансового законодательства.

Еще одним важным исследовательским вопросом данного подраздела является обзор национальной валютной системы. Согласно решению Государственной комиссии РТ по введению национальной валюты от 6 мая 1995 года № 8 (324) «О порядке выпуска в обращение национальной валюты – таджикского рубля на территории РТ» от 10 мая 1995 года в обраще-

ние были введены купюры национальной валюты Таджикистана номиналом 1, 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500, 1000 рублей образца 1994 года, выпущенные Национальным банком Таджикистана.

Развитие финансового законодательства можно разделить на определенные периоды, включающие в себя три этапа периода независимости: период с 1991 по 1994 годы, в течение которого был принят ряд законов, заложивших правовую основу развития финансового законодательства. Этому периоду соответствует принятие Законов РТ «О ценных бумагах и фондовых биржах» (1992 г.), «О внешнеэкономической деятельности РТ» (1993 г.) и других. Второй этап включает 1994-2002 годы. На данном этапе были приняты отраслевые законы, регулирующие финансовые отношения, в том числе; «О валютном регулировании и валютном контроле» (1995 г.), «О таможенном тарифе» (1995 г.), «О государственной статистике» (1997 г.), «Об аудиторской деятельности» (1998 г.), «О Торгово-промышленной палате Республики Таджикистан» (1998 г.), «О банках и банковской деятельности» (1998 г.), «О бухгалтерском учете» (1999 г.), «О государственном регулировании внешнеэкономической деятельности» (1999 г.), «О государственных заимствованиях и долгах, гарантированных государством» (1999 г.) и др. На третьем этапе, с 2002 г., после принятия первых Законов РТ «О государственных финансах РТ» (2002 г.) и «О государственном финансовом контроле в РТ» (2002 г.), которые направлены на улучшение финансового положения, развитие государственного управления финансовой сферой и адаптацию к международным финансовым стандартам.

Еще одним вопросом является пересмотр подзаконных актов в сфере регулирования финансовых отношений, которые, как считается, улучшили состояние правового регулирования финансовых отношений в период независимости.

Особенностью развития финансового законодательства в период государственной независимости является то, что реформы государственных финансов осуществляются на основе государственных стратегий и программ, способствующих развитию стабильности законодательства отрасли.

Второй параграф второй главы – **«Развитие финансового законодательства о государственном контроле и управлении финансовой сферой»**. В этом параграфе рассматривается система финансового управления и контроля. В связи с этим принят ряд правовых актов, в частности Закон Республики Таджикистан «О государственном финансовом контроле в Республике Таджикистан». Следует отметить, что настоящий Закон как нормативный акт отношений государственного финансового контроля, общественных отношений по вопросам государственного финансового контроля, цели, задач государственного финансового контроля, принципов его осуществления, органов государственного финансового контроля, видов

деятельности по государственному финансовому контролю, взаимодействию с иными органами, регулирует права и полномочия работников и осуществление иной деятельности, связанной с этим.

Другая группа нормативно-правовых актов, которые приняты в области финансового управления и контроля, полностью регулирует рассматриваемый вопрос, в частности, Закон РТ «О финансовом управлении и внутреннем контроле в государственном секторе» от 21 июля 2010 года № 626; Закон РТ «Об Агентстве государственного финансового контроля и противодействия коррупции» от 20 марта 2008 г., № 374; Закон РТ «О государственных финансах РТ» от 28 июня 2011 года, № 723; Закон РТ «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 25 марта 2011 года, № 702; Налоговый кодекс РТ; Таможенный кодекс РТ и другие.

Финансовый контроль организуется непосредственно государственными органами, которые в соответствии с законодательством наделены полномочиями по проведению финансовых проверок и контроля. В Республике Таджикистан такими органами являются Счетная палата Республики Таджикистан и Агентство по государственному финансовому контролю и борьбе с коррупцией при Президенте Республики Таджикистан. Наряду с этими органами финансовый контроль в пределах своих полномочий осуществляют Министерство финансов Республики Таджикистан, Центральное казначейство, финансовые органы органов местного самоуправления, крупные собственники и другие собственники.

В третьем параграфе второй главы исследованы **«Приоритетные направления развития финансового законодательства в современных условиях на основе документов стратегического планирования».**

В данном параграфе рассмотрен ряд государственных стратегий в направлении развития финансового законодательства Республики Таджикистан. Разработка и утверждение программы, концепции, стратегии, перспективных и государственных планов мероприятий в области финансов осуществляется в соответствии с законодательством Республики Таджикистан. В этом направлении приняты следующие законодательные акты: «Стратегия управления государственными финансами в РТ на 2009-2018 годы»; «Стратегия управления государственными финансами РТ на период до 2030 года (2020 г.)»; «Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 г. (2016 г.)».

Следует отметить, что в период независимости реализованы первые два трехлетних среднесрочных плана (2009-2015 гг.), в которых был намечен ряд ключевых мероприятий по реформе управления государственными финансами, а также заложен ряд реформ. Ключевые достижения включают в себя:

- 1) разработку и внедрение правил и процедур среднесрочного бюджетного планирования;
- 2) усовершенствование системы внутреннего аудита и финансового контроля в государственном секторе;
- 3) разработку и внедрение административной классификации республиканского и местного бюджета, и так далее.

Всем известно, что в Республике Таджикистан вопросам совершенствования развития и повышения эффективности расходования бюджетных средств придается большое значение. Указом Президента РТ от 31 января 2020 года № 1446 утверждена «Стратегия управления государственными финансами РТ на период до 2030 года».

Анализ этих стратегий свидетельствует о том, что роль стратегий в решении финансовых вопросов значительна, и они вносят весомый вклад в прогресс и развитие финансовой системы страны. Особенности развития финансового законодательства в период государственной независимости выражаются в том, что реформы государственных финансов осуществляются на основе государственных стратегий и программ, которые способствуют развитию стабильности законодательства в правовом поле. В связи с этим необходимо постоянно совершенствовать финансовое законодательство с учетом направлений и задач, предусмотренных в этих государственных документах, и обеспечивать возможность достижения заявленных в них целей.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По результатам диссертационного исследования сделаны следующие выводы:

1. Налоги складываются на ранних стадиях развития человеческого общества, когда племенные объединения становятся государственными структурами. Это были пожертвования, которые подданные делали государству для защиты своей жизни, свободы и имущества. Превращение племенных союзов в государственную структуру – важный этап возникновения налогов [4–А].

Поэтому появление налогов на нынешней территории Таджикистана следует отнести к появлению первых государственных структур на этой территории. Важно подчеркнуть, что в догосударственных общинах существовали своеобразные налогоподобные платежи [4–А].

2. Опыт регулирования финансовых отношений в истории таджикской государственности позволяет рекомендовать следующий пункт в качестве обобщения и совершенствования законодательства и реализации государственной политики в отношении женщин. Некоторые этапы государственности, особенно период правления царя из ди-

настии Сасанидов Хосрова I Ануширвана, показывают, что в этот период женщины были полностью освобождены от уплаты налогов. Поэтому и ныне, по прошествии многих столетий, Ануширван известен как праведный царь [4–А].

Поэтому предлагаем, с учетом реализации государственной политики в отношении женщин, повысить статус женщины в обществе, реализовать социальную справедливость и, с учетом физиологического состояния женщин-матерей, НДС/ФЛ ставки для мужчин и женщин должны быть пересмотрены, чтобы устранить дискриминацию и снизить ставку подоходного налога для женщин [1–А].

3. Понятно, что во всех сферах существуют соответствующие привилегии для женщин как уязвимого слоя общества, особенно в сфере пенсионного обеспечения, в сфере труда и т.д. Несмотря на это, приняты отдельные государственные программы в части государственной поддержки женского предпринимательства. Однако в отношении налогообложения женщин в сфере бизнеса, особенно женщин-предпринимателей, которые работают и действуют по патентам, это не учитывалось. Согласно постановлению Правительства РТ от 3 августа 2013 года № 361 ставка налога устанавливается одинаковой для всех предпринимателей, осуществляющих предпринимательскую деятельность, независимо от пола.

Известно, что женщины, в зависимости от своего физического и физиологического состояния, регулярно болеют каждый месяц, и в этот период они не могут нормально выполнять свою трудовую деятельность, как в сфере труда, так и в сфере предпринимательской деятельности. Даже согласно аятам Священного Корана и хадисам, женщины-матери свободны от поста и молитвы во время обычной болезни. Поэтому мы предлагаем пересмотреть и снизить налоговую ставку для женщин-предпринимателей, лично осуществляющих предпринимательскую деятельность посредством патента, по сравнению с предпринимателями-мужчинами [1–А].

4. В завершении исследования вопросов регулирования страховой деятельности в истории таджиков можно сделать следующий вывод: средства, которые собирались в страховые фонды в древности в таджикской государственной системе, тратились не только на компенсацию ущерба при несчастных случаях, но и для проведения свадебных церемоний и похорон. Если, с одной стороны, эта система не соответствует методам работы и принципам современной страховой системы и даже упрощает ее, то, с другой стороны, справедливость в распределении собранных средств становится более очевидной.

В настоящее время как частные, так и государственные страховые компании обращают внимание только на ущерб, причиненный застра-

хованным. В случае невозникновения возможных убытков средства будут конвертированы в прибыль страхового учреждения. Страхование ограничивается определенным объектом или вопросом, в связи с которым была выплачена страховая сумма. Поэтому в древние времена, особенно а эпоху Авеста, в государстве Сасанидов и в более поздних таджикских государствах, было то, что застрахованный мог получить деньги из страхового фонда по всем делам для решения своих проблем, а страховые фонды были предназначены не только для компенсации ущерба от несчастных случаев, но и по другим вопросам: за счет страхового фонда финансировались значимые общественные мероприятия, такие как свадьбы и похороны [4–А].

5. Анализируя принятие и реализацию законодательства о страховании, его можно разделить на шесть групп.

Первая группа – нормативно-правовые документы, утверждаемые центральным общесоюзным органом власти. Например, Положение Народного комиссариата финансов (НКФ) СССР, особенно часть, касающаяся государственного страхования (пункты «д», «з», ст. 2; п. «л» ст. 3, ст. 13), решение Совета Труда и Оборона СССР о статистическом отчете о пожарах (1924, № 16), решение Совета Труда и Оборона СССР о плане обязательного страхования заработной платы в городах по годам 1924-1925 и об обязательном страховании заработной платы в деревне за 1924-1925 годы (1924 № 12), постановление СНК СССР о страховании на местах и в деревнях (1924 г.).

Вторая группа – нормативные правовые документы, утверждаемые центральными органами общего ведения союзных республик.

Третья группа – нормативные правовые документы, принимаемые НКФ и другими наркоматами.

Четвертая группа – нормативные правовые документы, принятые уполномоченным органом, т. е. Госстрахом. Это учреждение было единственным учреждением, монополизировавшим страховую деятельность на территории СССР.

Пятая группа – нормативные правовые акты, принимаемые органами местного самоуправления.

Шестая группа – международно-правовые документы.

6. Становление финансового законодательства Республики Таджикистан в советский период изучалось по трем основным направлениям: налоговому, таможенному и страховому, а процесс его развития и становления можно разделить на два периода: первый период – с 1924 по 1929 гг., т. е. период, когда Таджикская АССР была в составе Узбекистана; второй период – с 1929 по 1991 гг., т. е. период, когда Таджикистан выступал в качестве союзной республики в составе СССР.

7. Финансовое законодательство Таджикистана прошло различные этапы развития и совершенствовалось в период независимости страны. Следует отметить, что в Республике Таджикистан основное внимание уделяется реформам в сфере управления государственными финансами. В формировании и развитии экономической структуры любого современного общества ведущая и определяющая роль принадлежит государственному регулированию, которое осуществляется в рамках экономической политики. Финансовая система государства является одним из важнейших механизмов, обеспечивающих государству возможность осуществления экономического и социального регулирования.

8. Период независимости считается активным этапом развития финансового законодательства Таджикистана, что способствует развитию экономических и рыночных отношений. Становление экономических отношений и появление новых направлений экономического развития, появление новых направлений стратегического развития страны (например, ускоренная национальная индустриализация) требуют постоянного совершенствования финансового законодательства. Совершенствование финансового законодательства основано на ряде факторов, в том числе на изменении финансовой деятельности государства (приватизация, поддержка бизнеса, установление специфической налоговой ставки, установление устойчивой системы управления финансами и др.), а также на принятии новых законов и системы общего финансового законодательства [З–А].

9. Принятые в последние годы нормативные правовые акты в основном связаны с реформами финансового управления государством. Поэтому развитие финансового законодательства в период независимости можно условно разделить на следующие периоды:

1) 1991-1994 годы, то есть первые годы государственной независимости до принятия первой Конституции Республики Таджикистан и других соответствующих законодательных актов. Хотя нормативные правовые акты этого периода регулировали отношения в сфере, связанной с финансовой системой, они заложили правовые основы развития финансового законодательства. Этому периоду соответствует принятие Законов РТ «О ценных бумагах и фондовых биржах» (1992 г.), «О внешнеэкономической деятельности РТ» (1993 г.) и др. [З–А];

2) 1994-2002 годы, в течение которых была принята Конституция Республики Таджикистан, установившая свободу экономической и предпринимательской деятельности, гарантии и защиту всех форм собственности, в том числе частной собственности. Впоследствии на основе положений Конституции Республики Таджикистан был принят ряд

других законов, которые внесли значительный вклад в регулирование финансовых отношений. В частности Законы Республики Таджикистан «О валютном регулировании и валютном контроле» (1995), «О таможенном тарифе» (1995), «О государственной статистике» (1997 г.), «Об аудиторской деятельности» (1998), «О Торгово-промышленной палате РТ» (1998), «О банках и банковской деятельности» (1998), «О бухгалтерском учете» (1999), «О регулировании иностранных коммерческих деятельность» (1999), «О государственных заимствованиях и долгах, гарантированных государством» (1999) и др. [3–А];

3) с 2002 года, после принятия первых Законов РТ «О государственных финансах РТ» (2002) и «О государственном финансовом контроле в РТ» (2002), направленных на улучшение финансового положения, мощный импульс получило развитие управления Правительства в области финансов и адаптации к международным финансовым стандартам.

10. Финансовое законодательство представляет собой совокупность законодательных актов и подзаконных правовых актов, регулирующих отношения, связанные с организацией, распределением и использованием бюджетных и внебюджетных средств государства. Анализ развития финансового законодательства показывает, что в период независимости финансовое законодательство находилось на активном уровне развития, закладывая прочную основу для увеличения средств государственного бюджета и, в этом контексте, обеспечивая выполнение социально-экономических целей страны [2–А].

11. Одной из особенностей развития финансового законодательства в период государственной независимости является то, что реформы государственных финансов осуществляются на основе государственных стратегий и программ, которые способствуют стабильному развитию законодательства в отрасли. В связи с этим необходимо постоянное совершенствование финансового законодательства с учетом направлений и задач, предусмотренных в этих государственных документах, и обеспечение возможности достижения заявленных в них целей. В частности финансовое законодательство страны должно развиваться с учетом приоритетных направлений совершенствования финансового законодательства, которые предусмотрены в Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года [2–А].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

1. В целях усовершенствования Закона РТ «О финансовом управлении и внутреннем контроле в государственном секторе» вносятся следующие предложения:

- преамбулу Закона о требованиях части второй ст. 43 Закона Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» от 30 мая 2017 года № 1414 необходимо адаптировать, потому что это не отражает цели и функции Закона;

- в ст. 1 настоящего Закона следует предусмотреть понятие «государственный сектор», потому что это считается одним из основных понятий данного Закона;

- из ст. 2 настоящего Закона слова в скобках – (Основной закон) – исключить. Данные слова убраны внесением изменений в Конституцию Республики Таджикистан от 22 мая 2016 года;

- в третьем абзаце п. 2 ст. 4 таджикского текста Закона слово «приказы» заменить словом «распоряжения», поскольку согласно части второй ст. 24 Закона Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» министерства, органы при Президенте Республики Таджикистан, органы при Правительстве Республики Таджикистан принимают нормативные правовые акты в форме приказов;

- понятия «управленческий отчет» в п. 1 ст. 5 и «контрольная среда» в п. 1 ст. 9 предусмотрены ст. 1 этого Закона, которая называется «Основные понятия», поскольку по тексту ст. 40 Закона Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» понятия, используемые в тексте нормативного правового акта, должны соответствовать требованиям правотворческой техники [5–А].

2. В целях адаптации Закона Республики Таджикистан «О государственных займах и долгах, гарантируемых государством» от 11 декабря 1999 года № 886 к Конституции Республики Таджикистан предлагается название п. 3 ст. 5 "Органы государственной власти (правительства) на местах" заменить на "Местные органы государственной власти".

Таким образом, в целях усовершенствования данного стандарта предлагается название ст. 18 настоящего Закона изложить в следующей редакции: «Статья 18. Контроль и ответственность за использование денежных средств, которые были получены по кредитному договору (договору) с государственной гарантией». Текст части второй изложить в следующей редакции: «Заёмщик несёт ответственность за нецелевое использование денежных средств, полученных под государственную гарантию займа, невозврат и неисполнение обязательств по займу в соответствии и в порядке, установленном законом» [5–А].

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

1. Научные статьи, опубликованные в рецензируемых и рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан журналах:

[1–А]. Абдуалимзода, И.И. Хуқуқи молиявӣ дар низоми хуқуқи кишварҳои рушдбанда [Матн] / И.И. Абдуалимзода, А.Д. Ғафурзода // Идоракунии давлатӣ (Бахши илмҳои иқтисодӣ). – 2020. – №1(45). – С. 23-30. ISSN 2664-0651.

[2–А]. Абдуалимзода, И.И. Нақши стратегияҳои миллӣ дар рушди қонунгузории молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / И.И. Абдуалимзода // Идоракунии давлатӣ (Бахши илмҳои иқтисодӣ). – 2021. – №3(52). – С. 127-135. ISSN 2664-0651.

[3–А]. Абдуалимзода, И.И. Рушди қонунгузории молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даври Истиқлолияти давлатӣ [Матн] / И.И. Абдуалимзода, А.Д. Ғафурзода // Қонунгузорӣ. – 2020. – №4(40). – С. 70-77. ISSN 2410-2903.

[4–А]. Абдуалимзода, И.И. Ташаккули қонунгузории молиявӣ дар даврони тоинқилобӣ (баъди асри миёна то соли 1917) [Матн] / И.И. Абдуалимзода // Идоракунии давлатӣ (Бахши илмҳои иқтисодӣ). – 2021. – №4(53). – С. 115-122. ISSN 2664-0651.

[5–А]. Абдуалимзода, И.И. Таҳлили муқоисавӣ-хуқуқии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар бахши давлатӣ бо қонунгузории баъзе давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил [Матн] / И.И. Абдуалимзода, З. Шеров // Идоракунии давлатӣ. – 2022. – №3(57). – С. 176-185. ISSN 2664-0651.

[6–А]. Абдуалимзода, И.И. Инкишоф ва рушди қонунгузории молиявии Тоҷикистон дар давраи шӯравӣ [Матн] / И.И. Абдуалимзода // Идоракунии давлатӣ (Бахши илмҳои иқтисодӣ). – 2022. – №4/2(59). – С. 247-250. ISSN 2664-0651.

2. Научные статьи, опубликованные в сборниках и других научно-практических изданиях:

[7–А]. Абдуалимзода, И.И. Поддержка конкурентной деятельности одно из направлений политики государства [Текст] / И.И. Абдуалимзода // Ислохоти низоми идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ: моделҳои муосири самаранокӣ он (Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ). – Душанбе, 2021. – С. 129-134.

[8–А]. Абдуалимзода, И.И. Пайдоиши муносибатҳои молиявӣ дар аҳди қадим ва асрҳои миёна дар сарзамини тоҷикон [Матн] / И.И. Абдуалимзода // Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар ташаккул ва рушди давлатдорӣ миллӣ (Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ). – Душанбе, 2021. – С. 30-36.

[9–А]. Абдуалимзода, И.И. Рушди қонунгузори молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Мағн] / И.И. Абдуалимзода // Таъсири ҷаҳонишавӣ ба равандҳои сиёсии Тоҷикистон (Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ). – Душанбе, 2021. – С. 68-73.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Абдуалимзода Исмоил Иброҳим дар мавзун «Ташаккул ва рушди қонунгузории молиявии Тоҷикистон: таҳқиқоти таърихӣ-ҳуқуқӣ» ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.01 – Назария ва таърихи ҳуқуқ ва давлат; таърихи таълимот дар бораи ҳуқуқ ва давлат пешниҳод карда мешавад

Калидвожаҳо: қонунгузории молия, инкишоф, рушд, марҳилаҳои таърихӣ, назорати молиявӣ, самтҳои афзалиятнок, тақмили қонунгузории молиявӣ, давраи шуравӣ, замони муосир, қонунгузории андоз, давраи тошуравӣ.

Диссертатсияи Абдуалимзода Исмоил Иброҳим ба яке аз масъалаҳои муҳими назарияи давлат ва ҳуқуқ бахшида шудааст. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур бо дарназардошти андешаҳои муосири назарияи давлат ва ҳуқуқ, илми ҳуқуқшиносӣ ва қонунгузории молия гузаронида шудааст.

Дар диссертатсия муаллиф масоили ташаккул ва рушди қонунгузории молиявӣ, марҳилаҳои рушд ва ташаккул, назорат ва идоракунии молиявӣ, самтҳои афзалиятнокӣ рушди қонунгузории молиявиромавриди таҳқиқоти илмӣ қарор додааст.

Мақсади асосии таҳқиқотро таҳлили маҷмӯи танзими ҳуқуқи ташаккул ва рушди қонунгузории ҳудуди Тоҷикистони таърихӣ ва муосири молиявӣ ташкил медиҳад. Таҳқиқи таърихӣ-ҳуқуқӣ пайдоиш ва инкишофи қонунгузории молиявӣ дар асоси таҳлили маводҳои илмӣ таърихӣ, ҳуҷҷатҳои ҳуқуқӣ, адабиёти илмӣ ва дар заминаи онҳо қоркард намудани хусусиятҳои хоси ташаккули қонунгузории молиявӣ дар давраҳои мушаххаси таърихӣ.

Пажӯҳиши қонунгузории молиявии амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон объекти асосии таҳқиқоти мазкур ба ҳисоб меравад.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ ақидаву назари олимони оид ба пайдоиш ва инкишофи қонунгузории молиявӣ, ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии ташаккули низомии қонунгузории молиявии ҚТ, ҳамчунин меъёрҳои дахлдори ҳуқуқи танзимкунандаи муносибатҳои молиявӣ ва амалии ҳуқуқатбиккунӣ дар ин самтро ташкил медиҳад.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ усулҳои махсуси ҳуқуқӣ, аз қабили таърихӣ-ҳуқуқӣ, таҳлили омӯрӣ ва сотсиологӣ истифода бурда шудааст. Дар рафти таҳқиқоти диссертатсионӣ усулҳои таҳқиқоти хусусӣ, мантиқӣ, таърихӣ-ҳуқуқӣ, таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ ва ғайра мавриди истифода қарор дода шуда, тавассути он ҷанбаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ мавзӯи таҳқиқшаванда мавриди таҳлили илмӣ қарор гирифтааст.

Дар асоси андешаҳои бозонир метавон ишора намуд, ки нағичаҳои таҳқиқоти диссертатсионии мазкур метавонад барои ба вучуд омадани ғояҳои нави илмӣ-назариявӣ вобаста ба ташаккул ва рушди қонунгузории молиявии ҚТ, мусоидати амиқ намояд.

АННОТАЦИЯ

к автореферату диссертации Абдуалимзода Исмаила Ибрагима на тему: «Становление и развитие финансового законодательства Таджикистана: историко-правовое исследование» на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве

Ключевые слова: финансовое законодательство, развитие, исторические этапы, финансовый контроль, приоритетные направления, совершенствование финансового законодательства, советское время, современность, налоговое законодательство.

Диссертация Абдуалимзода Исмаила Ибрагима посвящена одному из острых вопросов теории государства и права. Данное диссертационное исследование выполнено с учетом современных представлений теории государства и права, юриспруденции и финансового законодательства.

В диссертации автор определил вопросы становления и развития финансового законодательства, этапы развития и становления, контроль и управление финансами, приоритетные направления развития финансового законодательства как предмет научного исследования.

Основной целью исследования является комплексный анализ правового регулирования формирования и развития законодательства исторической и современной финансовой территории Таджикистана. Историко-правовое исследование возникновения и развития финансового законодательства на основе анализа исторических научных материалов, юридических документов, научной литературы и разработки на их основе особенностей формирования финансового законодательства в конкретные исторические периоды.

Основным объектом данного исследования считается действующее финансовое законодательство Республики Таджикистан.

В диссертационном исследовании изложены мнения и взгляды ученых на зарождение и развитие финансового законодательства, теоретические и практические аспекты формирования системы финансового законодательства РТ, а также соответствующие правовые нормы, регулирующие финансовые отношения и правоприменительную практику в этом направлении.

В диссертационном исследовании использовались специальные правовые методы, такие как историко-правовой, статистический и социологический анализ. В ходе диссертационного исследования использовались методы частного, логического, историко-правового, сравнительно-правового анализа и др., и с их помощью научному анализу подвергались историко-правовые аспекты исследуемой темы.

На основании вышеизложенного можно утверждать, что результаты данного диссертационного исследования могут стать серьезным подспорьем для появления новых научных и теоретических идей, связанных с формированием и развитием финансового законодательства РТ.

ANNOTATION

to the abstract of the dissertation of Abdualimzod Ismail Ibragim on the topic "Formation and development of the financial legislation of Tajikistan: historical and legal research" for the degree of candidate of legal sciences in specialty 12.00.01 – Theory and history of law and state; history of doctrines of law and state

Key words: financial legislation, development, development, historical stages, financial control, priority areas, improvement of financial legislation, Soviet times, modernity, tax legislation, Soviet times.

The dissertation of Abdualimzod Ismail Ibragim is devoted to one of the acute issues of the theory of state and law. This dissertation research was carried out taking into account modern concepts of the theory of state and law, jurisprudence and financial legislation.

In the dissertation, the author identified the issues of the formation and development of financial legislation, the stages of development and formation, control and management of finances, priority areas for the development of financial legislation as the subject of scientific research.

The main purpose of the study is a comprehensive analysis of the legal regulation of the formation and development of legislation in the historical and modern financial territory of Tajikistan. Historical and legal study of the emergence and development of financial legislation based on the analysis of historical scientific materials, legal documents, scientific literature and, on their basis, the development of features of the formation of financial legislation in specific historical periods, the main object of the study is the current financial legislation of the Republic of Tajikistan.

The dissertation research presents the opinions and views of scientists on the origin and development of financial legislation, theoretical and practical aspects of the formation of the system of financial legislation of the Republic of Tajikistan, as well as the relevant legal norms governing financial relations, and law enforcement practice is being formed in this direction.

The dissertation research used special legal methods, such as historical-legal, statistical and sociological analysis. In the course of the dissertation research, methods of private, logical, historical and legal, comparative legal analysis, etc. were used, and with their help, historical and legal aspects of the topic under study were subjected to scientific analysis.

Based on the above opinions, it can be indicated that the results of this dissertation research can be a serious help for the emergence of new scientific and theoretical ideas related to the formation and development of the financial legislation of the Republic of Tajikistan.

Ба чоп 03.04.2023 ичозат дода шуд. Андозаи 60x84¹/₁₆.
Коғази офсет. Чопи офсет. Гарнитураи Times New Roman Tj.
Чузъи чопи шартӣ 3,5.
Теъдоди нашр 120 нусха. Супориши № 49.

ЧДММ “ЭР-граф”.
734036, ш. Душанбе, кӯчаи Р. Набиев, 218.
Тел: (+992 37) 227-39-92. E-mail: rgraph.tj@gmail.com